

PAPER DETAILS

TITLE: XVI. YÜZYIL SAIR TEZKIRELERİNDE ARAPÇA MESELLERİN KULLANIMI

AUTHORS: Hassan Abdallah Alzyout

PAGES: 367-392

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3238751>

XVI. YÜZYIL ŞAİR TEZKİRELERİNDE ARAPÇA MESELLERİN KULLANIMI

 Hassan Abdallah ALZYOUT*

ÖZET

Arap-İslam kültürü ve edebiyatının klasik Türk edebiyatı üzerindeki etkisini gösteren konulardan biri, Arap mesellerinin Türkçe manzum ve mensur pek çok edebî eserde yer almasıdır. XVI. yüzyılda kaleme alınmış yedi şair tezkiresi Arap mesellerinin yer aldığı Türkçe eserlerdendir. XIV. yüzyılda başlayıp XV. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan inşâ geleneğinin olgun örneklerinden sayılan bu tezkireleri tarayarak ve içindeki Arapça meselleri tespit edip inceleyerek bunların başta tezkireler olmak üzere klasik Türk edebiyatının mensur metinlerindeki yeri ve önemini vurgulama amacını güden bu çalışma, iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümünde; öncelikli olarak Arapça mesellerin nicelik analizine yer verilip bunların tezkirelerdeki kullanım biçimleri üzerinde durulduktan sonra bunlarla oluşturulan edebi sanatlar hakkında bilgi verilmeye gayret edilmiştir. İkinci bölümde ise, söz konusu tezkirelerde ortaya çıkan Arapça mesellerin hem orijinal ve Latin harfleriyle yazılmış hâli hem de Türkçeye tercümesi ve -varsa- kaynağı sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: klasik Türk edebiyatı, inşâ, şair tezkireleri, atasözü, Arapça meseller

The Usage of Arabic Proverbs in The Biographies of the Sixteenth Century's Poets

ABSTRACT

One of the main issues that represents that big influence of culture and the Arabic and Islamic literature on the classical Turkish literature is the issue of Arabic proverbs as being mentioned in numerous Turkish literary works whether in poetry or prose. Poets' Biographies that are written in the sixteenth century, are considered a major example of Turkish art in prose. Those biographies came into existence in the fourteenth century and started to develop in the fifteenth century. Those biographies included many Arabic proverbs. Consequently, this study aims at showing and ascertaining the value of the Arabic proverbs in the Turkish literary works specifically in prose and in poet's biographies by collecting and analyzing the Arabic proverbs in those books which are composed in the sixteenth century. This study consists of two main parts; the first one tackles and analyzes the amount of the Arabic proverbs and how it is used, and then it indicates the rhetorical arts that are formed out of using Arabic proverbs. The second part inserts the proverbs which are written in Arabic and the ones written in Latin along with translating, explaining, and mentioning their sources, if exists.

Key Words: classical Turkish literature, prose, poet's biographies, proverbs, Arabic proverbs

* Dr. Öğr. Üyesi, Yarmouk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sami ve Doğu Dilleri ve Edebiyatlar Bölümü Türk Dili Ana Bilim Dalı, İrbid / ÜRDÜN, hassan.a@yu.edu.jo

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: Alzyout, H. A. (2024). XVI. yüzyıl şair tezkirelerinde Arapça mesellerin kullanımı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(46), 367-392.
<https://dx.doi.org/10.21550/sosbilder.1321508>

Gönderim Tarihi / Sending Date: 1 Temmuz / July 2023

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 25 Ağustos / August 2023

Giriş

Bilindiği üzere inşâ üslûbu ile metin üretim faaliyetleri, klasik Türk edebiyatında gerçekleştirilen önemli faaliyetlerden biridir. Arapça “neşe’e” kökünün “*Yaratmak, vücuda getirmek, başlamak, güzel şiir söylemek, yetiştirmek*” (İbn Manzûr, 1994: 1/170-173) gibi anlamlara sahip rubai şekli olan “enşe’e” den türemiş bu terim, geniş anlamıyla belli kurallara, fesahat ve belâgat ölçülerine uygun biçimde kaleme alınmış sanatlı ve süslü nesir yazıları olarak tanımlanabilir. Bu çerçevede kaleme alınmış eserlere “münşeât”, bu tür eserleri kaleme alanlara “münşî” denmiştir (Durmuş, 2000a: 334; Haksever, 1996: 1). Bunu uğraş edinen “ilmü’l-inşâ” (inşâ ilmi) anlamları anlamının yanı sıra birbiriyle bağlantılı ve durumun şartlarına uygun sözleri kullanarak münasip üslupla ifade etme mahiyeti hakkında bilgi veren ilimdir, diye tanımlanmıştır (A. el-Hâşimî, 1969: 1/16).

Üstün bir maharet göstergesi sayılan süslü nesir metinleri yazma faaliyetleri inşâ ilminin kuralları çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Şiirin kendine has kurallarına riayet etmek, bir şair için ne kadar önemli sayılmışsa, inşâ ilminin kurallarına riayet etmek de en az onun kadar önemli ve gerekli sayılmıştır (İnce, 2007: 7). Bu kuralları ele almak ve münşide bulunması gereken şartlar üzerinde durmak için Osmanlı döneminde kaleme alınmış bazı öğretici inşâ kitaplarına da kaynaklık eden İbnu’l-Esîr’e (öl. 637/1239) ait *el-Meselu’s-Sâ’ir fî Edebi’l-Kâtib* ve ‘ş-Şâ’ir ve Kalkaşendî’ye (öl. 821/1418) ait *Subhu’l-A’sâ fî Sinâ’ati’l-İnşâ* adlı eserlerde münşinin istisnasız her konuda yazmaya teşebbüste bulunabileceğinden dolayı bütün ilim ve fenlere vakıf olması gerektiği ifade edildiği gibi (el-Kalkaşendi, 1987: 1/181; İbnu’l-Esîr, y.y.: 1/48), münşinin sağlaması gereken bütün şartlar da ileri sürülmüştür. İleri sürülen şartlardan biri; münşinin, hafızasının ayet, hadis ve Arap meselleriyle dolu olması ve bunları tam yerinde kullanmasıdır (el-Kalkaşendi, 1987: 1/346; İbnu’l-Esîr, y.y.: 1/29).

Bunun dışında bazı Osmanlı âlimlerinin de tanıtıldığı Arapça biyografik kaynakları kaleme alan Muhibbî (öl. 1111/1699), *Hulâsatu’l-Eser fî A’yâni’l-Karni’l-Hâdî ‘Aşer* isimli eserinde Şeyhzâde Ahmed (öl. 950/1543) hakkında bilgi verirken bunun inşâ açısından asrının tek adamı olduğunu belirtip bu başarısının Arapça, Farsça ve Türkçeyi çok iyi bilmesine bağlı olduğunu dile getirmiş ve daha sonra “والمقبول من إنشاء التركيبة ما كان مرصعاً من الألسن الثلاثة”¹ ifadesini kullanarak Türkçe inşâ metinlerinin kabul görenlerinin bu üç dille süslenmiş olanlar olduğunu açıklamıştır (Muhibbî, 1868: 1/178).

Söz konusu şartlar arandığından, inşâ metinleri kaleme alabilmek her yazarın sergileyeceği bir maharet değildir. “*İnşâ, ancak Arap ve Acem kültürüne, edebiyat bilgisine vakıf kimselerin kaleme alabileceği bir hususiyet gösterir.*” (Tansel, 1965: 386)

İnşâ ilminin şartlarını sağlama derecelerine göre, münşilerin gruplara ayrıldığı görülmüştür. Bunların en üstünü “hakiki münşiler” denen birinci gruptur (Haksever, 1996: 13-14). Bu gruptakiler “*Arapça ve Farsça ile maâni, bedii, beyan vs. edebi ilimleri bilen, belâgat ve fesahat kitaplarını çok incelemiş olan, hafızası ayetler, hadisler ve hikmetli mesellerle dolu olup galat tabirleri kullanmayan*” kâtiplerdir (Haksever, 1996: 13-14).

Bu şartlar, Osmanlı döneminde öylesine önemli bir hâl almıştır ki bunları sağlamayanların inşâsı zaman zaman edebi tenkitlere maruz kaldığı gibi inşâ geleneği açısından yetersiz görülmüştür. Bir örnek vermek gerekirse, Okçuzâde Mehmed Şâhî (öl. 1630), “*Risâletü’ş-şâhî fî tezyîf-i Selîmnâme*” isimli risâlesinde XVI. yüzyılın münşisi addedilen Celâlzâde Mustafa Çelebi’nin (öl. 1567) *Me’âsir-i Selîm Hânî* ve *Selîmnâme* olarak bilinen eserine, “hasîse” ismini verdiği yedi maddeyle inşâ geleneğinin yazılı veya uygulamaya dayalı geleneksel nazariyesine dayanan tenkitler yöneltmiştir. Bahsi geçen risaleyi ele alan Sadık

¹ Türkçe inşâ metinlerinin kabul görenleri üç dille (Arap, Fars ve Türk dilleriyle) süslenmiş olanlardır.

Yazar'ın verdiği bilgiye göre, Okçuzâde'nin dile getirdiği bu yedi maddenin ilki “Geleneksel olarak münşiler, inşâ geleneğinde kaleme aldıkları metinlerini Arapça ve Farsça şiirlerle süsleyip hikmet dolu mensur sözler ile donatırlar. Celâlzâde'nin *Selîmnâmesi*'nde bu kaideye uyulmamış, bundan dolayı da bahsi geçen kitabın beyit ve şiirlerin kattığı güzellik ile belîğ sözlerin arılığından yoksun olduğu az bir incelemeyle ortaya çıkar.” (Yazar, 2020: 230) şeklindedir.

İşte bütün bunlardan dolayı olsa gerek o dönemde Arapça meseller çok önemli bir yer kazanmıştır. Ve bu önemine binaen Osmanlı döneminde gerçekleştirilen şerh ve tercüme faaliyetlerine kaynaklık etmiştir. Âlî Hüseyin Efendi'nin (öl. 1648) *Ukûdu'l-Ukûl*'u, Abdullâh Kudsî'nin (öl. 1717) *Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye*'si, Siyâhîzâde Alî'nin (öl. 1589) *Tercümetü Durûb-ı'l-Emsâl*'i, Mehmet Şâkir-i Ayıntabî'nin (öl.?), *Menba'u Zülâli'l-Ma'ânî fî Tercemeti Emsâli'l-Meydânî*'si, Âsımzâde Hâmid'in (öl. 1258/1842), *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*'i Arapça mesellerin tercüme ve şerhlerinin yapıldığı eserlerden birkaçıdır.²

XVI. yüzyılda kaleme alınmış şair tezkireleri Türk edebiyatındaki inşâ geleneğinin olgun örneklerindendir. Şairlerin biyografilerini içeren söz konusu tezkirelerin hepsinde, Türkçe olarak yazıldıkları halde Farsça ibarelerin yanı sıra ayet ve hadislere rastlandığı gibi sık sık Arapça mesellere de yer verildiği tespit edilmiştir.

Tezkireleri süslemek, az sözle çok şey anlatmak, fikirleri pekiştirmek ve söylemek isteneni daha açık ve akıcı bir biçimde ifade etmeyi sağlayan Arapça mesellere yer verilmesinin, tezkire yazarlarının hüner ve maharetlerini sergilemek ve hakiki münşi kimliklerini ortaya koymak istemelerinden, bir diğer ifadeyle yukarıda anlattığımız gerçek münşide bulunması gereken özelliklerin kendilerinde bulunduğunu ispatlamak istemelerinden kaynaklandığı düşünülebilir. Latîfî tezkiresini inceleyen Rıdvan Canım'ın “Gerçekten de bu tavır, devrinde Latîfî tarafından dil ve üslûp adına cesurca atılmış bir adımdır. Çünkü onun yaşadığı zamanda inşâ, bir hüner gösterme meydanıdır. Latîfî, nesir vadisinde hüner göstermenin zincirleme tamlamalar, anlaşılması son derce güç ibareler ve duyulmadık yabancı kelimeler kullanmak olarak anlaşılıp kabul gördüğü devirde, bu meydana ayet, hadis, kelâm-ı kibar ve atasözlerini anlatıma sokmak iddiasıyla çıkar.” (2013: 1780) ifadeleri bu düşüncayı destekler niteliktedir.

Tezkirelerde Türkçe atasözlerinin yanı sıra Arapça mesellerin sıkça kullanılması tezkirecilerin, şiirde atasözünü başarıyla ve sıkça kullanan ve sonraki şairler tarafından bu hususta örnek alınan Necâtî Beg'in üslubunu inşâ metinlerine de taşımak istemelerinden kaynaklanmış olabilir. Tezkire yazarlarından Latîfî'nin kendi biyografisindeki “*Amma bu kemîne-i kemter tarîk-ı inşâda bir tarz-ı belâgat-efşâ îcâd u ihdas itdüm ki şu 'arâ-yı Rûmdan Necâtî durûb-ı emsâle teşebbüs itdüğü gibi ben dahî lisân-ı Türkîde vâki' olan mesel-i zîbâ-misâl ile letâyif ü ma'ârif derc ü harc idüp bu bâbda bir tarz-ı nev peydâ itdüm ki vilâyet-i Rûmda kimse ihdas itmedi. A'ni münşiyân-ı bârgâh-ı inşâdan biri bu semte gitmedi.*” (Canım, 2000: 487) ifadeleri bu fikri desteklemektedir.

Sayı 1 tezkireden tezkireye değişmekle birlikte, Arapça mesel kullanımı XVI. yüzyıl tezkirelerinde ayrı bir yere sahiptir. Bununla birlikte klasik Türk edebiyatı sahasında bu konuda müstakil herhangi bir ilmi çalışma tespit edilememiştir. Hâlbuki “XIV-XV ve XVI. Yüzyıl Dîvânlarında Arapça Meseller” başlıklı makalesinin sonuç kısmında Sadık Yazar, (2007: 1799) “*Bu anlamda; Osmanlı dönemi metinlerinin taranarak, yabancı dildeki atasözlerinin kullanımını ve bunların sebeplerini araştırarak bir çalışmanın, klâsik Türk edebiyatının etkilendiği kaynaklar noktasında yenilikler getirebileceği gibi, son dönemlerde artmaya*

² Bu eserler hakkında detaylı bilgi edinmek için bk. Rababa, 2019: 20-28; Yazar, 2011: 961-965.

başlayan mukayeseli çalışmalara da iyi bir örnek teşkil edeceği muhakkaktır.” ifadelerini kullanarak bu tür çalışmaların gerekliliğine işaret etmiştir.

XVI. yüzyılda Sehî Bey, Latîfî, Ahdî, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Beyânî ve Gelibolulu Mustafa Âlî tarafından kaleme alınmış şair tezkireleri içindeki Arapça meselleri tespit edip inceleyerek bunların başta tezkireler olmak üzere klasik Türk edebiyatının mensur metinlerindeki yeri ve önemini vurgulama amacını güden bu çalışma iki ana bölümden oluşup ilk bölümünde Arapça mesellerin nicelik analizine yer verilerek bunların tezkirelerdeki kullanım biçimleri üzerinde durulmuş ve bunlarla oluşturulan edebi sanatlar hakkında bilgi verilmeye gayret edilmiştir. İkinci bölümde ise söz konusu tezkirelerde ortaya çıkan Arapça mesellerin kaynakları verilerek örneklerle açıklanmıştır.

1. Tezkirelerde Yer Alan Arapça Meseller Üzerine Bazı Tespitler

1.1. Arapça Mesellerin Kullanılışı Açısından Tezkirelere Göre Dağılımı

XVI. yüzyıl şair tezkirelerindeki Arapça mesellerin araştırıldığı bu makalede 134 defa kullanılan 73 farklı Arapça mesel saptanmıştır. Arapça mesellerin kullanım sıklığı bakımından yedi tezkire arasında Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü's-şu'arâ'sı* 47 defa ile en fazla mesel içeren tezkiredir. En az mesel içeren tezkire ise 4 defa ile Sehî Bey'in *Heşt-Bihîşt* isimli tezkiresidir. Arapça mesellerin tezkirelerdeki kullanım sıklığının farklı olmasını, tezkire yazarlarından bazılarının Arapçaya ve Arap kültürüne olan vukufiyetlerinin diğer yazarlara oranla daha fazla olmasıyla açıklamak mümkündür. Bu mesellerin tezkirelere göre dağılımı tabloda gösterilmiştir:

Tablo 1: Arapça Mesellerin Tezkirelerde Kullanılma Sayısı

Tezkire Adı	Mesellerin Kullanılma Sayısı
Sehî Bey'in Heşt-Bihîşt'i	4
Latîfî Tezkiresi	30
Ahdî'nin Gülşen-i Şu'râ'sı	20
Âşık Çelebi'nin Meşâ'irü's-şu'arâ'sı	47
Kınalızade Hasan Çelebi Tezkiresi	19
Beyânî Tezkiresi	6
Künhü'l-Ahbâr'ın tezkire kısmı	8
Toplam	134

Tablo 2: Birden Fazla Tezkirede Yer Alan Arapça Mesellerin Kullanılış Bakımından Tezkirelere Dağılımı

Arapça Mesel	Heşt-Bihîşt	Latîfî Tezkiresi	Gülşen-i Şu'arâ	Meşâ'irü's-Şu'arâ	Hasan Çelebi Tezkiresi	Beyânî Tezkiresi	Künhü'l-Ahbâr
<i>El-ibrâm yuhassilu'l-merâm</i>	0	1	0	0	0	0	1
<i>El-esmâ' tenzilu mine's-semâ'</i>	0	1	1	1	0	0	0
<i>Tecrî'r-riyâhu bi-mâ lâ teştehi's-sufunu</i>	1	0	0	0	1	1	0
<i>El-cinsu ile'l-cinsi yemîl</i>	0	1	0	0	1	0	0
<i>Huzî'l-'ilme min efvâhi'r-ricâl</i>	0	1	0	0	1	0	0
<i>Ed-dâllu 'ale'l-hayri ke-fâ'ilih</i>	0	0	1	0	0	0	1
<i>râhatu'l-insân(i) fî hifzi'l-lisân(i)</i>	0	0	1	1	0	0	0
<i>Es-selâmetu fî'l-vahdeti</i>	0	0	2	2	0	0	0

<i>Es-sultânu zillu 'l-lâhi fi 'l-arz</i>	0	1	0	1	1	0	0
<i>Şerefu 'l-mekâni bi 'l-mekîn</i>	0	1	0	3	0	0	0
<i>Eş-şu'arâ'u 'umerâ'u 'l-kelâm</i>	1	1	0	0	0	0	0
<i>El-garîku fi 'l-mâ'i yeteşebbesu bi-kulli haşîş</i>	0	0	0	1	1	0	0
<i>Kullu sirrin câveze 'l-'isneyni şâ'</i>	0	1	0	0	1	0	0
<i>Kullu şey'in yerci'u ilâ aslih</i>	0	0	2	6	0	0	0
<i>Min husni islâmî 'l-mer' terku mâ lâ ya 'nih</i>	0	1	0	0	1	0	0
<i>Min 'acâ'ibi 'l-hâl a 'meşun kehhâl</i>	0	0	0	1	1	0	0
<i>Men sannefe fe-kadi 's-tuhdife</i>	0	0	0	0	0	1	2
<i>Men yesma' yahal</i>	0	3	1	0	0	0	0
<i>En-nâsu 'alâ dîni mulûkihim</i>	0	1	0	1	0	1	0
<i>El-hezeli fi 'l-kelâm ke 'l-milhi fi 't-ta 'âm</i>	0	1	0	0	0	0	1
<i>El-veledu sirru ebîh</i>	1	1	7	5	5	1	1

1.2. Arapça Mesellerin Tezkirelerde Kullanılışı³

İlgili tezkire taramalarından ortaya çıkan malzemeyi inceleyerek, Arap mesellerinin tezkirelerde genel itibarıyla farklı biçimlerde geçtiğini tespit etmiş bulunmaktayız. Öncelikli olarak tezkirelerde geçip kaynağı tespit edilen bir meselin, daha çok Arapça mesel kaynaklarında olduğu şekliyle aynen bazen de onun bazı kelimelerinin yerlerini değiştirmek, bazı kelimelerini başka kelimeyle değiştirmek veya ona bir kelime eklemek gibi az çok değişikliğe uğratarak yer verildiği görülmüştür. Örneğin Âşık Çelebi tezkiresinde yer alan *الْعَارِفُ يَكْفِيهِ الْإِشَارَةُ* meselinin kaynaklarda (el-Meydânî, 1995: 1/230) *الْحُرُّ يَكْفِيهِ الْإِشَارَةُ* şeklinde yer aldığı görülmüştür. Latîfi tarafından kullanılan *نعم الأنيس الكتاب النفيس* meseli de kaynaklarda (A. el-Hâşimî, y.y.: 1/343) *نعم الأنيس الكتاب* şeklinde geçmektedir.

Bunun dışında zaman zaman bir meselin anlam olarak aynı; fakat lafzen farklı bir biçimde kullanıldığı görülmüştür. Mesela Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi tezkirelerinde kullanılıp “Suda boğulan her ota sarılır” anlamına gelen *الْعَرِيقُ فِي الْمَاءِ يَتَسَبَّبُ بِكُلِّ حَشِيشٍ* meseli kaynaklarda (A. el-Hâşimî, y.y.: 116; E. el-Hâşimî, 2002: 345) “Boğulan bulduğu her şeye sarılır.” anlamında *الْقَنَاعَةُ كَنْزٌ لَا يَفْنَى* şeklinde yer alır. Yine Ahdî tezkiresinde yer verilen *لَا يَفْنَى الْقَنَاعَةُ كَنْزٌ لَا يَفْنَى* meseli kaynaklarda (el-Endülisî, y.y.: 3/14; el-İsbehânî, 1987: 124) aynı anlama gelen *الْقَنَاعَةُ مَالٌ لَا يَفْنَى* lafzıyla yer almaktadır.

Başka bir örnek vermek gerekirse, Latîfi tezkiresinde (Canım, 2000: 472) ve *Künhü 'l-Ahbâr*'da (Gelibolulu Mustafa Âlî, 2017: 123) yer alıp “İsrar isteğe ulaştırır.” anlamına gelen (

³ Bu kısımda yer alan Arapça meseller sonraki başlıklarda anlamı ile birlikte verildiğinden burada tekrar anlamını vermeye gerek duyulmamıştır.

(الإبرام يُحْصَلُ المَرَام) meseli kaynaklarda (el-Meydânî, 1995: 1/24) “Fazla ısrar, seni isteklerine ulaşmaya yakınlaştırır.” manasındaki (زِيَادَةُ الإِبْرَام، تُذْنِكُ مِنْ نَيْلِ المَرَام) ifadesiyle yer almaktadır.

Mesellerin zaman zaman değişikliğe uğratılması veya manen kullanılmasının ya tezkire yazarlarının meselleri kaynaklara müracaat etmeksizin ezberinden kullanmasından ya da meselin, tezkire yazarının yaşadığı dönem ve bölgede bu şekilde kullanılmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Meseller her zaman Türkçeye tercüme etmeksizin Arapça olarak kullanılsa da, Âşık Çelebi'nin aşağıdaki beyitte “Çocuk babasının sırrıdır.” anlamındaki الولد سر أبيه meselinin Türkçeye çevrilmiş şekline yer verdiği tespit edilmiştir.

Veled sırrı olur çünkü ebinün

N'ola dinse ana sırrı Nebinün” (Âşık Çelebi, 2018: 455)

Mesellerin tezkirelerde daha çok tam bir yargı cümlesi olarak fakat zaman zaman da kısmen kullanıldığı görülmüştür. Bir diğer ifadeyle yer yer mesellere telmihte bulunduğu ya da işaret edildiği görülmüştür. Örneğin; “مَا الْإِنْسَانُ لَوْلَا اللّٰسَانُ إِلَّا صُورَةٌ مُّمَثَّلَةٌ أَوْ بَهِيمَةٌ مُّهْمَلَةٌ” meselinin tezkirelerde sadece مَا الْإِنْسَانُ لَوْلَا اللّٰسَانُ kısmının geçtiği gibi, “الْأَلْيَالِي خُبْلِي، لَيْسَ يُدْرَى مَا تَلَدُ” meselinin sadece الْأَلْيَالِي خُبْلِي kısmına yer verilmiştir.

Arapça meseller daha çok mensur metin içinde yer alsa da yer yer tezkirelerdeki manzum parçalar içinde de yer almaktadır. Mesellerin yer aldığı bu manzum parçaların bir kısmının tezkirecilere, diğerlerinin ise hayat hikâyesi anlatılan şairlere ait olduğu görülmüştür. Bir örnek vermek gerekirse; Hasan Çelebi tezkiresinde kullanılan الجنس إلى الجنس يميل meseli, hayat hikâyesi anlatılan Ali Çelebi'nin şiirine örnek olarak verilen şu beyit içinde yer almaktadır.

“*Âlî Çelebi: ... ve lehû:*

Şem'-i ruhsâruna meyl itdügi ister mi delil

Çünkü rûşen durur el-cinsü [ale]'l-cinsi yemil” (Hasan Çelebi, 2017: 611)

Tezkire yazarlarından Âşık Çelebi'ye ait şu beyitlerde السلطان ظل الله في الأرض meseli kullanılmaktadır:

“*Mesnevî li-muharririhi:*

Elâ ey pâdşâh-ı dâd-güster

Benüm feryâdum işit dâd göster

N'ola ahvâlüm itsem kapuna arz

Ki es-sultânü zıllu 'l-lâhi fi 'l-arz” (Âşık Çelebi, 2018: 107)

Tezkirelerdeki Arapça meseller daha çok mesel olduğuna işaret etmeksizin kullanılmıştır. Bu da özellikle kaynağı tespit edilemeyen birtakım Arapça ibarelerin mesel olup olmadığını kestirmeyi zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, yer yer mesel öncesinde, kendisinden sonra gelen ibarenin bir mesel olduğuna işaret eden kimi kalıp ifadeler yer verildiği görülmüştür. Daha çok tezkirelerdeki manzum parçalar içinde yer alan meseller öncesinde kullanılan bu kalıp ifadeler şunlardır: “*mâ-sadak-ı, ulular lisânındaki, dinmişdür, kâ'inât içre meseldür, dimişlerdür ulular, kim dimişler, çün dimişler, 'Arab lisânınca, fusahâyı 'Arab.*”

Bunun yanı sıra mesellerden sonra birtakım Türkçe bağlaçlar kullanılmıştır. Mesellere has olmayan, bir başka ifadeyle diğer Arapça iktibaslardan sonra da gelen bu bağlaçları şu şekilde sıralayabiliriz: *Muktezâsı üzre, muktezâsıyla, muktezâsınca, iktizâsınca, mazmûnı muktezâsınca, İbtigâ vü iktizâsınca, mûcibince, fehvâsı mûcebince, fehvâsıyla, fehvâsınca, mazmûnına mazhar, makûlesinden, mü'eddâsınca, mazmûn-ı latîfiyle, mazmûnına mâ-sadak,*

musdak-ı mâ-sadakıdur, mazmûnını mukarrer bilüp, olduğu haysiyyetiyle, hükmünce, mefhûmınca, geregince.

Birden fazla tezkirede geçen mesellere gelince, bunlar farklı bağlamlarda kullanıldığı gibi yer yer aynı zat hakkında bilgi verilirken yer almaktadır. Bu meseller, hayat hikâyesi anlatılan şairin şiirine örnek olarak verilen aynı beyitte geçtiği gibi onunla ilgili aynı durum veya hikâye anlatılırken kullanılmaktadır. Tezkirelerin birbirinden istifade etmesiyle açıklanabilecek bu duruma birden fazla örnek vermek mümkündür. “İlmi, adamların ağızlarından al.” anlamına gelen (خُذِ الْعِلْمَ مِنْ أَفْوَاهِ الرِّجَالِ) meselinin Latîfî ve Hasan Çelebi tezkirelerinde Edirneli Haffî hakkında bilgi verilirken şu şekilde geçtiği görülmüştür:

“...müdâm musâhabeti kâmiller ile ve münâsebeti fâzıllar ile idüp خذ العلم من أفواه الرجال mefhûmınca efvâh u elsine-i dânanadan ol kadar lügât u ‘ibârât ve mesâ’il-i ‘akliyyât u nakliyyât hâtır-nişân u iz’ân idinmişdi ki kitâb ve deftersüz gûyâ ki müftî ve müderris olmuş idi.” (Canım, 2000: 249)

“... Lâkin mücâleset-i erbâb-ı kemâl ve fehvâ-yı [haze’l-’ilmu] min efvâhi’r-ricâl ile ‘ibâreti sahîh ve kelîmâtı belîg ü fasîh idi.” (Hasan Çelebi, 2017: 336)

Başka bir örnek vermek gerekirse, “Hayra öncülük yapan onu işleyen gibidir” anlamındaki (الدَّالُّ عَلَى الْخَيْرِ كَفَاعِلُهُ) meseli Gülşen-i Şu’arâ (Solmaz, 2018: 90) ve Künhü’l-Ahbâr (Gelibolulu Mustafa Âlî, 2017: 273) tezkirelerinde, hayat hikâyesi anlatılan Nihânî’nin şiirine örnek verilen şu beyitte geçmektedir:

*Katlûme delîl olsa n’ola gamzene zülfün
Mehsûrdur E’d-dâllu ‘ale’l-hayri ke-fâ’il*

Son olarak, bir tezkirede geçen bir mesel, bazen geçtiği diğer tezkirelerdeki kullanımıyla aynen bazen de değişikliklere uğratarak verilir. Örneğin; Ahdî (Solmaz, 2018: 181) tezkiresindeki (الْأَسْمَاءُ تَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ) meseli Latîfî (Canım, 2000: 484) ve Âşık Çelebi (2018: 408) tezkirelerinde (تَنْزِلُ الْأَسْمَاءُ مِنْ صَوْبِ السَّمَاءِ) lafzıyla yer almaktadır.

Başka bir örnek vermek gerekirse, Âşık Çelebi (2018: 612) tezkiresinde (مِنْ عَجَائِبِ الْحَالِ) lafzıyla yer alan mesel Hasan Çelebi (2017: 482) tezkiresinde aynı anlama gelen (مِنْ أَعْشَاشِ كَحَالِ) lafzıyla yer almaktadır.

1.3. Arapça Mesellerle Oluşturulan Edebî Sanatlar

Süslü nesir örneklerinden biri olan tezkirelerde mesellere yer verildiğinde metinde birtakım edebî sanatlar oluşmaktadır. Zira bedî’ ilminde manaya güzellik katan edebî sanatlardan biri irsâl-i mesel’dir. Bir fikri ispatlamak, pekiştirmek, açıklamak, söze kuvvet ve güzellik katmak maksadıyla söz arasında mesel ve vecize getirmek anlamına gelen (Durmuş, 2000b: 450) bu sanatın, tezkirelerde rastlanan mesellerin büyük bir kısmı için geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Buna bir örnek vermek gerekirse, Âşık Çelebi Abdül-’azîz Çelebi’nin kadılıktan azledilmesinin ardından müderrislik görevine tekrar dönmesini *kullu şey’in yerci’u ilâ aslih* meseliyle şöyle açıklamaktadır:

“Merhûm ‘Abdül-’azîz Çelebi Magnisa’ya ve Tire’ye ve Ankara’ya kâdî oldukdan sonra Zîrek-zâde’nün devri döner, anun dahi lâşesine gurâb-ı ‘azl konar. Yine bunlar **kullu şey’in yerci’u ilâ aslihi** mûcibince asıllarına rüçû’ iderler, müderris olup yine tedrîs ü ifâdeye şürû’ iderler.” (Âşık Çelebi, 2018: 452)

Mesellere yer verilerek oluşturulan sanatlardan biri de teşbihtir. Teşbih edatları içeren meseli kullanmak veya meselin başına teşbih edatı (kâf) eklemek surâtıyla oluşturulan bu sanata şu iki örnek verilebilir:

“Hattâ Ebu'l-feth-i kâmkârün meclis-i huld-iştihârına dâhil olup her zamân nedmân u musâhabetinden mahzûz olmagın ansuz olan meclisi ta'âm-ı bî-nemek 'add iderler idi. Şîrîn sözlerini iştîdükçe ni'met-i musâhabetini (كالمح في الطعام) medh ve nice evsâf-ı bî-hicâb ile mezbûrî sitâyîş iderler idi.” (Gelibolulu Mustafa Âlî, 2017: 63)

“Sürûrî Çelebi:... merhûm **ke'l-garîki fi'l-mâ'i yeteşebbesu bi-kulli haşîşin** mûcibince her kimden istimdâd itdiyse reh-nûmâ olmadı ve her kime derdin agladıysa murâd bulmadı.” (Âşık Çelebi, 2018: 419)

Bu sanatlarla birlikte özellikle irsâl-i mesel sanatının gerçekleştirildiği yerlerde mezheb-i kelâmî sanatının oluşturulduğu görülmüştür. “Dile getirilecek düşünceye muhatabın itirazı varsayılarak ona cevap verilmek ve iddia edilen hususun doğruluğuna söze muhatap olanı zorlamak.” (Saraç, 2014: 240) anlamına gelen ve tezkirelerde zengin örneklerine rastlanan bu sanat aşağıdaki örnekte açıkça görülmektedir:

“Hayâlî-i Ma'rûf: ... Yahyâ Beg husûsında dahî mecbûrdur ve dahî lâzım geldiği cihetden ma'zûrdur. Hakkâ ki Hayâlî Beg ol hicivlerde mazlûmdur, **el-bâdî ezlem** idüğü ehl-i hakka ve erbâb-ı insâfa ma'lûmdur. Yahyâ Beg'e Hayâlî Beg'ün agzı dili tokunmaz iken Yahyâ Beg Van seferi êsnâsında merhûm pâdşâha bir kasîde ithâf idüp... Hayâlî'ye mezemmeti telmîh ü telvîh itdi.” (Âşık Çelebi, 2018: 657)

Âşık Çelebi, Rimmâl ile Yahya Bey'in birbirine hiciv yazdıklarını anlatırken Rimmâl bu hicvi başlattığı için Yahya Bey'in zulme uğradığını söylüyor. Okuyucunun bu düşünceye bir itirazı varsayarak “(Kötülüğü) başlatan daha zalimdir (suçludur).” anlamındaki “**el-bâdî ezlem(u)**” meselini kullanır.

2. XVI. Yüzyıl Şair Tezkirelerinde Kullanılan Arapça Meseller

Arapça mesellerin çoğunun XVI. yüzyıl tezkirelerinin yalnız birinde geçtiği tespit edilirken onlardan 21 tanesinin birden fazla tezkirede yer aldığı görülmüştür. Dolayısıyla burada söz konusu mesellerin; kullanım yaygınlıkları dikkate alınarak “Birden fazla tezkirede yer alan Arapça Meseller” ve “Tek tezkirede yer alan meseller” olmak üzere iki alt başlık altında ilk harflerine göre alfabetik olarak sıralanıp örnekler eşliğinde açıklanmasının daha uygun olacağı düşünülmüştür.

2.1. Birden Fazla Tezkirede Yer Alan Arapça Meseller

2.1.1. (الإبرام يُحَصِّلُ المَرَامَ) el-ibrâm yuhassilu'l-merâm, “İsrar isteğe ulaştırır.”

Bir başka ifadeyle, “İsrar başarının çarpanıdır.” anlamına gelip Arapça meseller ile ilgili kaynaklarda (el-Meydânî, 1995: 1/24) “Fazla ısrar, seni isteklerine ulaşmaya yakınlaştırır.” manasındaki (الإبرام، تُذْنِيقُكَ مِنْ نَيْلِ المَرَامِ ziyâdetu'l-ibrâm tudnîke min neyli'l-merâm) ifadesiyle yer aldığını tespit ettiğimiz bu mesel Latîfî tezkiresinde (Canım, 2000: 472) ve *Künhü'l-Ahbâr*'da (Gelibolulu Mustafa Âlî, 2017: 123) birer defa geçmektedir.

“Güvâhî:... Bu birkaç beyt dahi nükte-الإبرام يحصل المرام mefhûmınca risâle-i merkûmindandır.” (Canım, 2000: 472)

“Monlâ Celîlî: ... Ba'zen mîve-fürûşlardan fevâkih-i mütenevvi'a iştirâ iderdi gâh olurdu ki akçesin vormeyüp giderdi. Anlar da hâlini bilüp ne mîve virmede ta'allül ider ve ne elbette akçemüzi vir dirlerdi. Birisinden bu ahvâli istihbâr itdüm cevâb-ı bâ-savâbını bu vech ile istimâ' kıldum. Akçası yanında hazır bulundukda bilâ-tereddüd mîve kıymetini sayar....Hakîr kendüye küllî ibrâm eyledüm. Söyletmek kasdına nice gûne güftârla الإبرام يحصل المرام mazmûnına ragbet gösterdüm.” (Gelibolulu Mustafa Âlî, 2017: 122-123)

2.1.2. (الْأَسْمَاءُ تَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ) *El-esmâ' tenzilu mine 's-semâ'*, “İsimler gökten iner.”:

Bir kimseye verilen adın tam yerine oturması manasında kullanılıp Ahdî (Solmaz, 2018: 181) tezkiresinde yer alan bu atasözü Latîfî (Canım, 2000: 484) ve Âşık Çelebi (2018: 408) tezkirelerinde (تَنْزِلُ الْأَسْمَاءِ مِنْ صَوْبِ السَّمَاءِ *tenzilu 'l-esmâ' min savbi 's-semâ'*) lafzıyla yer almaktadır. Tezkirelerde, hayat hikâyesi anlatılan şairlere verilen mahlasların uygunluğunu desteklemek için kullanılan bu atasözünün Meydânî'nin *Mecma'u'l-Emsâl* isimli eserinde (El-Meydânî, 1995: 2/257) “lakaplar gökten iner” anlamına gelen “الْأَلْقَابُ تَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ” lafzıyla yer aldığı tespit edilmiştir.

“...ismüm Abdullatîf olduğu takrîb ile Latîfî tahallus etdüm. Yâ-yı nisbîsi Cenâb-ı Bâriye râci'dür. Zîrâ ism-i latîf esmâullahdan ism-i zâtdur. (تَنْزِلُ الْأَسْمَاءِ مِنْ صَوْبِ السَّمَاءِ) *fehvasınca letâfet-i suhan bu fakîre Hudâ-dâd ve ne taklîd ü ta'lîm-i üstâddur.*” (Canım, 2000: 484)

2.1.3. (تَجْرِي الرِّيحُ بِمَا لَا تَشْتَهِي السُّفُنُ) *tecirî 'r-riyâhu bi-mâ lâ teştehi 's-sufunu*, (el-Meydânî, 1995: 1/151) “Rüzgâr gemilerin istemediği yönden eser.”: Ünlü Arap şairi Mütenebbî'ye ait şiirden doğan ve ilk defa *Heşt-Bihîşt*'te hayat hikâyesi anlatılan Âhî'nin şiirleri örneklendirilirken (جَرَى الرِّيحُ لَيْسَ كَمَا تَشْتَهِي السُّفُنُ) lafzıyla rastlanan (Sehî Beg, 2017: 141) bu mesel Hasan Çelebi (2017: 706) ve Beyânî (2017: 162) tezkirelerinde birer defa geçmiştir.

“Mevlânâ Âhî: ... *Ve inşâ tarzında Hüsn ü Dil adlı bir kitâbı dahı var. Gâyet güzel ve bî-bedel yazmışdur. Ve bu kıt'a ol kitâbdandır ki zikr olunur.*

Kıt'a : ...

Deryâ-dil ol cihânda ki bu rüzgârdur

Cere'r-riyâhu leyse kemâ teştehi'-süfün” (Sehî Beg, 2017: 141)

“Kâtibî-i Sâni: ... *Sultân Süleymân Hân nevbet-i sâniyede memâlik-i İrani virân itmege azîmet itdükde mezbûr deryâ-yı Hinde kapudan olup keştî-i himmeti ummâna saldukda*

Mısrâ: تَجْرِي الرِّيحُ [كَمَا] تَشْتَهِي السُّفُنُ

fehvasıyla rîh-i âsıf u bâd muhâlif-i hilâf-ı murâdî üzre cârî olup keştîlerini hilâf-ı semte salup hâh u nâ-hâh deryâdan sahrâya düşüp niçe kühistân aşup vilâyet-i Hindûsına ve Horâsan ve Âzerbâycânı tolaşup...” (Beyânî, 2017: 162)

2.1.4. (الْجُنْسُ إِلَى الْجُنْسِ يَمِيلُ) *el-cinsu ile 'l-cinsi yemîl*, (el-Meydânî, 1995: 2/251) “Cins cinsine meyler.”

Gümümüz Türkçesindeki “Cinsine tüküreyim, cinsine çeker.”, “Armut dibine düşer.” ve “Ot kök üstünde biter.” atasözleriyle karşılanan (Beyzadeoğlu, 2005: 26) bu mesel Latîfî (Canım, 2000: 385) ve Hasan Çelebi (2017: 611) tezkirelerinde birer defa kullanılmıştır.

“Adnî: ... *ve vüfur-ı 'ilm ü 'irfân ile mütâla'a-i mu'teberâta kâdir ve fûnûnun ekserinde mâhir idi. الْجُنْسُ إِلَى الْجُنْسِ يَمِيلُ* *fehvasınca kande bir 'ârif-i pür-ma'ârif olsa mu'âmele ve münâsebeti anunla idi.*” (Canım, 2000: 385)

“Alî Çelebi: ... *ve lehû:*

Şem'-i ruhsâruna meyl itdügi ister mi delil

Çünkü rûşen durur el-cinsü [ale]'l-cinsi yemîl” (Hasan Çelebi, 2017: 611)

2.1.5. (خُذِ الْعِلْمَ مِنْ أَفْوَاهِ الرِّجَالِ) *huzi 'l-'ilme min efvâhi 'r-ricâl*: (el-'Âmilî, 1998: 2/13) “İlmi, adamların ağızlarından al.” anlamındaki bu mesel Latîfî ve Hasan Çelebi tezkirelerinde Edirneli Haffî hakkında bilgi verilirken şu şekilde geçmektedir:

“...müdâm musâhabeti kâmiller ile ve münâsebeti fâzıllar ile idüp خذ العلم من أفواه الرجال mefhûmınca efvâh u elsine-i dânadân ol kadar lügât u ‘ibârât ve mesâ’il-i ‘akliyyât u nakliyyât hâtır-nişân u iz’ân idinmişdi ki kitâb ve deftersüz gûyâ ki müftî ve müderris olmuş idi.” (Canım, 2000: 249)

“... Lâkin mücâleset-i erbâb-ı kemâl ve fehvâ-yı [haze’l-’ilmu] min efvâhi’r-ricâl ile ‘ibâreti sahîh ve kelimâtı belîğ ü fasîh idi.” (Hasan Çelebi, 2017: 336)

2.1.6. (الدَّاءُ عَلَى الْخَيْرِ كَفَاعِلُهُ) E’d-dâllu ‘ale’l-hayri ke-fâ’ilîh (el-Askerî, y.y.: 443; El-Meydânî, 1995: 1/268), “Hayra öncülük yapan onu işleyen gibidir”:

Hadîs-i Şerîf’ten doğan bu mesel *Gülşen-i Şu’arâ* (Solmaz, 2018: 90) ve *Künhü’l-Ahbâr* (Gelibolulu Mustafa Âlî, 2017: 273) tezkirelerinde, hayat hikâyesi anlatılan Nihânî’nin şiirinden örnek verilen şu beyitte geçmektedir:

*Katlûme delîl olsa n’ola gamzene zülfiñ
Mehsûrdur E’d-dâllu ‘ale’l-hayri ke-fâ’il*

2.1.7. (رَاحَةُ الْإِنْسَانِ فِي حِفْظِ اللِّسَانِ) râhatu’l-insân(i) fî hifzi’l-lisân(i), “İnsanın rahatı dilini korumakla olur.”:

Kaynaklarda (el-Yevsî, 1981: 3/44) (حِفْظُ اللِّسَانِ، رَاحَةُ الْإِنْسَانِ) şeklinde geçen bu mesel Ahdî, Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi’nin tezkirelerinde hayat hikâyesi anlatılan Pîr Mehemmed Efendi’nin (Azmî-i Sâni) şiirlerinden örnek verilen şu beyitte yer almaktadır:

*Râhatum peykân u tîrûn olalı hâtır-nişân
Kim dimişler râhatu’l-insân fî hifzi’l-lisân* (Âşık Çelebi, 2018: 465; Hasan Çelebi, 2017: 558; Solmaz, 2018: 78)

2.1.8. (السَّلَامَةُ فِي الْوَحْدَةِ) e’s-selâmetu fî’l-vahde(ti), “Esenlik yalnızlıktadır”: Kaynağını tespit edemediğimiz bu mesel *Gülşen-i Şu’arâ*’da ve *Meşâ’irü’ş-Şu’arâ*’da ikişer defa geçmektedir.

“Tarzî: Vücûd-ı cûdında kâbiliyyetde eser peydâ ve nâsiye-i hünermende ma’ârif hüveydâ olmanın E’s-selâmet[i] fî’l-vahde[t] fehvâsınca kesretten firâr birle dünyâ-yı gaddâr-ı bî-bekâda ferîd-i rûzgâr ve vâhid-i esrâr olmak ricâsıyla hoş-bû vü tebâr ve hidmet-i peder-i büzürgvârından dûr ü mehcûr düşüp” (Solmaz, 2018: 211)

“Emânî: ...Ba’dehu e’s-selâmetü fî’l-vahdeti diyüp ihtiyâr-ı ‘uzlet ve Selânik’de kabûl-i tevliyet eyledi. Egerçi pîrâne-ser idi ammâ püserler ile ‘ışk-bâzlıkda cevânlardan berter idi.” (Âşık Çelebi, 2018: 147)

2.1.9. (السُّلْطَانُ ظِلُّ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ) es-sultânu zillu’l-lâhi fî’l-arz, “Padişah Allah’ın yeryüzündeki gölgesidir”: Mecma’u’l-Emsâl’da (السُّلْطَانُ ظِلُّ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ) lafzıyla yer alan bu meselin Latîfî, (Canım, 2000: 107) Âşık Çelebi (2018: 107) ve Hasan Çelebi (2017: 78) tezkirelerde birer defa geçtiği görülmüştür.

“Mesnevî li-muharririhi:
Elâ ey pâdşâh-ı dâd-güster
Benüm feryâdum işit dâd göster
N’ola ahvâlüm itsem kapuna arz
Ki es-sultânu zillu’l-lâhi fî’l-arz” (Âşık Çelebi, 2018: 107)

2.1.10. (شَرَفُ الْمَكَانِ بِالْمَكِينِ) şerefu’l-mekâni bi’l-mekîn, “Bir yerin itibarı orada oturan kişiler sayesinde.”: Kaynağını tespit edemediğimiz bu meselin ilk defa Latîfî tezkiresinin mukaddime bölümünde (Canım, 2000: 107) geçtiği, daha sonra Âşık Çelebi tezkiresinde üç defa (2018: 70, 313, 329) tekrarlandığı görülmüştür.

“Egerçi bu kâ’ide minvâlince nice vazî’un şerîf üzerine tekaddümi lâzım gelir. Ammâ bu mukaddime uslûbınca ve nükte-i şerf المكان بالمكين mûcibince ‘inde’l-’irfân ma’zûr u makbûldür.” (Canım, 2000: 107)

“Latîfî: ... Ekser-i şu’arâyı yirinden yurdından idüp çeke çevire döge döge dir dimez Kastamonili itmişdür, hîç bilmem ne fîkr itmişdür. Biz bildüğümüz budur ki **şerefü’l-mekânî bi’l-mekânî** iştîmedük ki şerefü’l-mekânî bi’l-mekânî ola.” (Âşık Çelebi, 2018: 313)

2.1.11. (الشُّعْرَاءُ أَمْرَاءُ الْكَلَامِ) eş-şu’arâ’u umerâ’u’l-kelâm: (el-Askerî, y.y.: 1/535; el-Meydânî, 1995: 1/354) “Şairler sözün sultanıdır.” anlamında olan bu mesel *Heşt-Bihişt*’te (Sehî Beg, 2017: 4) ve Latîfî tezkiresinde (Canım, 2000: 75) geçmektedir.

“Ana binâ’en zümre-i şu’arâ ve fırka-i fusahâ imtiyâz bulup **eş-şu’arâ’u umerâ’u’l-kelâm** olduğu haysiyyetiyle şî’r ilhâm ve şâ’ir huceste-fercâm olup bu tabakadan mertebe-i vilâyete ve derece-i sa’âdete yitişmiş ‘azîzler çokdur.” (Sehî Beg, 2017: 4)

2.1.12. (الْغَرِيقُ فِي الْمَاءِ يَتَشَبَّهُ بِكُلِّ حَشِيشٍ) el-garîku fi’l-mâ’i yeteşebbesu bi-kulli haşîş: Suda boğulan kuru otlağa sarılır:

Bir başka ifadeyle “Denize düşen yılanı sarılır.” manasında olup Arapça mesel kaynaklarında (A. el-Hasîmî, y.y.: 116; E. el-Hâşimî, 2002: 345) “Boğulan bulduğu her şeye sarılır.” anlamındaki (الْغَرِيقُ بِمَا يَجِدُ يَتَّعَلَقُ el-garîku bi-mâ yecidu yeta’allak) lafzıyla yer alan bu mesel Âşık Çelebi (2018: 419) ve Hasan Çelebi (2017: 149) tezkirelerinde birer defa kullanılmıştır.

“Sürûrî Çelebi: merhûm **ke’l-garîki fi’l-mâ’i yeteşebbesu bi-kulli haşîşin** mûcibince her kimden istimdâd itdiyse reh-nümâ olmadı ve her kime derdin agladıysa murâd bulmadı.” (Âşık Çelebi, 2018: 419)

2.1.13. (كُلُّ سِرٍّ جَاوَزَ الْاِثْنَيْنِ شَاعَ) (El-Meydânî, 1995: 1/511) kullu sirrin câveze’l-’isneyni şâ’: “İki kişiyi aşan her sır yayılır.” anlamına gelen bu mesel, Latîfî (Canım, 2000: 439) ve Hasan Çelebi (2017: 640) tezkirelerinde birer defa destekleyici mahiyette geçmektedir.

“... Bu beyt-i meşhûrdur ki merhûm İbrahim paşa hakkında sudûr idüp illerde bu beyt-i dahl-âmîz meşhur ve dillerde mezkûr oldı. كل سر جاوز الاثنين شاع mûcibince efvâh u elsineye düşüp ‘âlemde şuyû’ u şöhret buldı.” (Canım, 2000: 439)

2.1.14. (كُلُّ شَيْءٍ يَرْجِعُ إِلَى أَصْلِهِ) Kullu şey’in yerci’u ilâ aslih, “Her şey aslına döner”:

Kaynağını tespit edemediğimiz⁴ bu mesele taramalarımızda ikisi *Gülşen-i Şu’arâ*’da (Solmaz, 2018: 119, 146) ve altısı *Meşâ’irü’ş-Şu’arâ*’da (Âşık Çelebi, 2018: 321, 386, 452, 481, 498, 606) olmak üzere sekiz defa rastladık.

“Merhûm ‘Abdü’l-’azîz Çelebi Magnisa’ya ve Tire’ye ve Ankara’ya kâdî olduktan sonra Zîrek-zâde’nün devri döner, anun dahı lâşesine gurâb-ı ‘azl konar. Yine bunlar **kullu şey’in yerci’u ilâ aslihi** mûcibince asıllarına rücû’ iderler, müderris olup yine tederîs ü ifâdeye şürû’ iderler.” (Âşık Çelebi, 2018: 452)

2.1.15. (مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُ مَا لَا يَغْنِيهِ) min husni islâmi’l-mer’i terku mâ lâ ya’nih: (el-Meydânî, 1995: 2/317) “Kişinin kendisini ilgilendirmeyen şeyleri bırakması Müslümanlığının güzelliğindendir.” anlamında olup hadis kaynaklı bu meselin Latîfî (Canım, 2000: 410) ve Hasan Çelebi (2017: 601) tezkirelerinde yer aldığı görülmüştür.

⁴ Bu meselin, İmam Şâfiî’ye ait

إِنَّا كُنَّا سَكْرًا مِنْ حَنْطَلٍ

فَالشَّيْءُ يَرْجِعُ بِالْمَذَاقِ لِأَصْلِهِ beytinden doğduğunu tahmin etmekteyiz.

“Gazâlî: ... *Lâkin gâyetde gâliz ü fâhiş fahşîyyât ve fevâhiş ü hezeliyyât kısmından olduğu bâ'iden* *ما لا يعنيه من حسن إسلام المرء ترك ما لا يعنيه* *fehvâsınca istimâ' isgâsından tıbâ' ictinâb u firâr ider.*” (Canım, 2000: 410)

2.1.16. (*مِنْ عَجَائِبِ الْحَالِ أَعْمَشُ كَحَالٍ*) *min 'acâ'ibi'l-hâl(i) a'meşu kehhâl(un)*, “Az gören birinin sürmecilik yapması tuhaf durumlardan biridir.”

“Kendisi muhtâc-ı himmet bir dede! Nerde kaldı gayrıya himmet ede?” (Yazıcı, 2003: 293) atasözünün anlamını karşılayan ve Âşık Çelebi (2018: 612) tezkiresinde bu lafızla, Hasan Çelebi (2017: 482) tezkiresinde (*من أعجب الأحوال أعمش كحالٍ* *min a'cebe'l-ahvâl a'meşun kehhâl*) lafzıyla Şeyhi'nin hayatı anlatılırken yer verilen bu meselin kaynaklarda (el-Havârizmî, 2003: 253; el-Meydânî, 1995: 2/329) (*مِنْ الْعَجَائِبِ أَعْمَشُ كَحَالٍ* *mine'l-'acâ'ibi a'meşu kehhâl*) lafzıyla yer aldığı tespit edilmiştir.

“Şeyhî: ... *Goncenün ekhelinden nîş- i hârla kasd-ı fasd eylese gözine jâleden su inmezdi ammâ min 'acâ'ibi'l-hâl a'meş kehhâl hasb-i hâli olup kendü remed-i dâ'ime mübtelâ ve za'f- ı basar gözlerinde âşkârâ idi.*” (Âşık Çelebi, 2018: 612)

2.1.17. (*مَنْ صَنَّفَ فَقْدَ اسْتَهْدَفَ*) *Men sannefe fe-kadi's-tuhdife*, “*Telif eden hedef alınır*”: İlk defa *Heşt-Bihişt*'in mukaddime bölümünde (Sehî Beg, 2017: 6) geçen bu meselin Beyânî'nin tezkiresinde (2017: 170) bir kez *Künhü'l-Ahbâr*'da (Gelibolulu Mustafa Âlî, 2017: 202, 253) iki kez Latîfî'den söz edilirken kullanıldığı görülmektedir.

“*Fuzalâ-yı 'âli-şân ve bülegâ-yı me'âli-nişân kelâmı mukâbelesinde 'arz-ı fezâyil idüp bu muhaddirenün tasnîfine şürû' itmek men sannefe fe-kad [istehdef] fehvâsı mücibince kişi kendüyi yalın kılıca karşı kalkan ve çarh oklarına sînesin nişân itmekdür.*” (Sehî Beg, 2017: 6)

“*Vatanın ve yirin bilmediği şu'arâyı Kastamonıya nisbet eylemişdür diyü zurefâ kitâbının nâmını Kastamonı-nâme demişdür. Lâkin tahrîr ü inşâsı semtten hâric olup medhûl olacak kadar degüldür.* (*من صنف فقد استهدف*) *fehvâsıyla hiç kimesne dîhâllerün dahlinden hulâsâ mecâl yokdur.*” (Beyânî, 2017: 170)

2.1.18. (*مَنْ يَسْمَعُ يَخْلُ*) *men yesma' yahal*, “İşiten bozultur”: Arapça mesel kaynaklarında (el-Askerî, y.y.: 2/263; El-Meydânî, 1995: 2/300; İbn Sellâm, 1980, ss. 1/54-55) “İnsanların kusurlarından ve hoş olmayan davranışlarından haberdar olan kimse onlardan nefret eder” anlamında olan bir ifadeyle açıklanan bu mesel üçü Latîfî tezkiresinde (Canım, 2000, ss. 178, 219, 343) birisi Ahdî tezkiresinde (Solmaz, 2018: 225) olmak üzere dört defa tekrarlanmıştır. Onlardan biri şu şekildedir:

“*Padişâha hîn-i terbiye ve zaman-ı medhde [selb] ü kadh itdiler. Lâcerem pâdişâh dahî يَخْلُ iktizâsınca dîn-ı nazar ile himmetin pest idüp mezkûrî hoş görmedi ve cevâyiz ü 'atâyadan nesne vermedi.*” (Canım, 2000: 343)

2.1.19. (*النَّاسُ عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ*) *en-nâsu 'alâ dîni mulûkihim*: (el-Meydânî, 1995: 1/310) “Halk hükümdarlarının dini üzerinedir” anlamındaki bu mesel Latîfî (Canım, 2000: 149), Âşık Çelebi (2018: 699) ve Beyânî (2017: 19) tarafından birer kez kullanılmıştır.

“*Hazret-i Sultân Selîm: ... ve kendüler dahi tâlib-i fazl u hüner ve râgıb merd-i sâhib-güher olmağın* *النَّاسُ عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ muktezasınca her fennün ferîdi ve vahîdi ol Hazrete 'arz-ı hüner ve ızhâr-ı güher iderdi*” (Canım, 2000: 149)

2.1.20. (*الْهَزْلُ فِي الْكَلَامِ كَالْمُح فِي الطَّعَامِ*) *El-hezeli fi'l-keâm(i) ke'l-milhi fi't-ta'âm(i)*: (İbnu'l-Hatîb, 2002: 326) “Kelamda hezel yemekteki tuz gibidir” anlamında olan bu atasözü Latîfî

⁵ Bu kelimenin “sebb” şeklinde okunması gerektiğini düşünmekteyiz.

Tezkiresi'nde tamamen geçerken *Künhü'l-Ahbâr*'da sadece *ke'l-milhi fi't-ta'âm* kısmına bir teşbih unsuru olarak yer verildiği görülmüştür.

“Bu cümle mü'ellefât u musannefâtı cem' itdükde her birinün hûb matla'larından ve mergûb makta'larından... ve nâfi' rubâ'îleriyle nâzûk mutâyeberlerinden (الغزل في الكلام كالمطبخ في الطعام) iktizâsınca şu'arânun câ-be-câ birbiriyle vâki' olan latîf mülâtefelerinden bu tezkireye tahrîr ü tastîr idüp ...” (Canım, 2000: 106)

“Hattâ Ebu'l-feth-i kâmkârın meclis-i huld-iştihârına dâhil olup her zamân nedmân u musâhabetinden mahzûz olmanın ansuz olan meclisi ta'âm-ı bî-nemek 'add iderler idi. Şîrîn sözlerini iştüdükçe ni'met-i musâhabetini (كالمطبخ في الطعام) medh ve nice evsâf-ı bî-hicâb ile mezbûrî sitâyîş iderler idi.” (Gelibolulu Mustafa Âlî, 2017: 63)

2.1.21. (الْوَلَدُ سِرُّ أَبِيهِ) el-veledü sirru ebîh, (el-Himsî, 1905: 1/306) “Çocuk babasının sırrıdır”:

XVI. yüzyıl tezkirelerinin hepsinde yer alan bu mesel, Arapça olarak *Heşt-Bihişt*'te (1), (Sehî Beg, 2017: 45) Latîfî tezkiresinde (1), (Canım, 2000: 115) *Gülşen-i Şu'arâ*'da (7), (Solmaz, 2018: 84, 88, 134, 221, 225, 230, 237) *Meşâ'irü's-Şu'arâ*'da (4), (Âşık Çelebi, 2018: 400, 587, 593, 638) Hasan Çelebi tezkiresinde (5), (2017: 188, 327, 689, 754, 836) Beyânî tezkiresinde (1) (2017: 155) ve *Künhü'l-Ahbâr*'da (1) (Gelibolulu Mustafa Âlî, 2017: 190) toplam 20 defa kullanılarak en çok kullanılan mesel olmuştur.

“Mevlânâ Ebü'l-Fazl Çelebi: ...Mevlânâ Şeyh İdrîs oğludur ki sultân-ı sâhib-kırân hazretlerine defterdâr olmuşdur. Tahallusı Fazl diyübdür. Fazl u kemâl ile memlû envâ'-ı ma'ârifle toptolu eş'âr u inşâ tufeyli güşâde-dil **el-veledü sirru ebîhi** makûlesinden fasîh u belîğ mevlevîyyet derecesin bulmuş.” (Sehî Beg, 2017: 45)

“Ahmed Beg :... olan İskender Paşa'nun oğludur. **Elveledü sirru ebîhi** muktezâsınca fâris-i meydân-ı şecâ'at ve mükemmel-i fazîlet ve derk-i firâsetle sâhib-derâset ve tâli'-i hümayûn ve ikbâl-i rûz efzun ile sultân-ı cihân-gîr ve hâkân-ı bî-nazîr paşaları silkinde şümâr ve altun başlu sancak ile kâmkâr ve sâ'ir akrân içinde 'adâletle nâmdâr.” (Solmaz, 2018: 84)

Bunun dışında, aşağıda görüleceği üzere, bu meselin Âşık Çelebi'nin tezkiresinde bir defa Türkçeye çevrilerek yer aldığı görülmüştür:

“Ubeydî Çelebi: ... Nebî Dede demekle ma'rûf bir şeyh-i 'azîze ferzend-i hayrî'l-halef ve çerâg-ı hânedândur. Beyt:

Veled sırrı olur çünkü ebinün

N'ola dinse ana sırrı Nebinün” (Âşık Çelebi, 2018: 455)

2.2. Tek Tezkirede Yer Alan Meseller

2.2.1. Latîfî Tezkiresi

2.2.1.1. (أَلَدُ الْكَلَامِ أَوْجَزُهُ) elezzu'l-keîlâmi evcezu, “Sözün en güzeli veciz olanıdır.”: Kaynaklarda أَوْفَى الْقَوْلِ أَوْجَزُهُ (sözün en mükemmeli veciz olanıdır) (el-Askerî, y.y.: 1/494) ve أَرْهَرُ الْقَوْلِ أَوْجَزُهُ (sözün en parlağı veciz olanıdır) (el-İsbehânî, 1987: 417) şekillerinde geçen bu mesel tezkirede Mu'îdî'nin hayat hikâyesinden söz edilirken şöyle geçmektedir:

“Egerçi vüfûr-ı îcâd ve kesret-i îrâdla cevdet-i tab'ına teslîm iderler lâkin husûs-ı te'lifâtı itnâb u iksâra düşürmüş makûle-i pûr-gûydur dirler. Tahrîr ü te'lif itdüğü dîvân-ı selâse ve resâyil-i seb'adan أَلَدُ الْكَلَامِ أَوْجَزُهُ muktezâsınca bir münakkahca dîvân ve nazm-ı pâk ile bir dâstân evlâ ve efdal idi dimişler.” (Canım, 2000: 502)

2.2.1.2. (بَلَاءُ الْإِنْسَانِ مِنَ اللِّسَانِ) Belâ'u'l-insân(i) mine'l-lisân(i), (Şeyho, 1913: 2/67) “İnsanın belası dili yüzündendir.”: Hz. Alî'ye nispet edilen hikmetli sözlerden biri olup zamanla insanlar arasında yaygınlaşarak mesel özelliğini kazanan bu sözün tezkirede Figânî hakkında bilgi verilirken kullanıldığı görülmektedir:

“...Bu beyt-i meşhûrdur ki merhûm İbrâhîm Paşa hakkında sudûr idüp illerde bu beyt-i dahl-âmîz meşhûr ve dillerde mezkûr oldu. جاور الاثنين شاع مۇجبىنعة عفاه u elsineye düşüp ‘âlemde şüyû’ u şöhret buldı. Âkıbet kemâli zevâline sebeb olup الإنسان من اللسان fehvâsınca zebân ki şekl-i ziyândur dili iledüp mansûr-vâr berdâr itdiler.” (Canım, 2000: 439)

2.2.1.3. (الْحُسُودُ لَا يَسُودُ) el-hasûd(u) lâ yesûd(u), (el-Meydânî, 1995: 1/230) “Kıskanan kişi muvaffak olmaz.”: Başkalarını kıskananlar hiçbir zaman mutlu ve başarılı olamaz anlamında kullanılan bu mesel, tezkirenin dibacesinde sıfât-ı ehl-i hased ve ahvâl-i erbâb-ı bugz başlığı altında şahit göstermek amacıyla yer almaktadır.

“Husûsan zamânede ebnâ-yı hıkd u hased ve bedbîn ü bedpesend gâyetde bîhadd ve nihâyetde bî ‘adeddür. Her birinün safha-i hâlinde الحسود لا يسود nüktesi mersûm ve nâme-i a’mâlleri ve ef’âlleri erkâm-ı bugz u buhl ile merkûmdur.” (Canım, 2000: 90-91)

2.2.1.4. (الْحَيَاءُ يَمْنَعُ الرِّزْقَ) el-hayâ'u yemne'u'r-rizk, (El-Meydânî 1995: 1/230) “Utanmak rızka mani olur.”: Günümüz Türkçesindeki “Utananın oğlu, kızı olmamış.” (Beyzadeoğlu, 2005: 32) atasözünü karşılayan bu mesel, Güvâhî ile meşhur bir zatın hakkında bilgi verilirken şöyle geçmektedir:

“Bu birkaç beyt dahi nükte-i المرام يحصل الرزق الحياء مefhûmınca risâle-i merkûmundandır.” (Canım, 2000: 472)

2.2.1.5. (دَوْلَةُ الْأَرْذَالِ أَفَّةُ الرِّجَالِ) devletü'l-erzâl(i) âfetü'r-ricâl(i), (Şeyho, 1913: 2/68) “Rezil kimselerin devleti adamların belası.”: Hz. Alî'ye ait olup zamanla yaygınlaşarak mesel özelliğini kazanan bu mesel tezkirenin hatime bölümünde şöyle geçmektedir:

“Zîrâ zamânemüz câhil zamânı ve ehrimen ü erâzil devrânı meyl ü ragbet ziyet ü zahârifedür ne fazl u ma'arife. Mûcib-i ‘illet budur ki الرجال دولة الأرذل أفّة الرجال ibtigâ ve iktizâsınca menâzil-i e'âlî ve ahyâra erâzil ü eşrâr füssâk u füccâr geldi.” (Canım, 2000: 581)

2.2.1.6. (الْعَبْدُ يُدَبِّرُ وَاللَّهُ يَقْدِرُ) el-'abdu yudebbir(u) ve'llâhu yukaddir(u), “Kul tedbir eder, Allah takdir eder.”: Kaynağını tespit edemediğimiz bu mesel Tâci'nin hayat hikâyesi anlatılırken şu şekilde kullanılmıştır:

“mazmûnınca her dâna ve nâtüvânun hüsn-i tedbîr-i tabak-ı tekdîre mutâbık ve vefk-i kazâ ve kadere muttafık olmak gerekdür ki tedbîr-i müntic ve re'yi müfîd ola. Bu mefhumı müş'ir bu matla' ana isnâd olunur. Matla':

Başa varmaz kimsenün işi dilâ tedbîr ile
Ol muvâfık ola evvelde meger takdîr ile” (Canım, 2000: 199)

2.2.1.7. (عَيْشُ الْمَرِيضِ نَزْعُ الرُّوحِ) ‘ayşu'l-merîzi nez'u'r-rûh, “Hastanın hayatı ruhunun can çekişmesidir.”: Kaynağına ulaşamadığımız ve hastanın hayatının çok zor olduğunu ifade etmek için kullanılan bu mesel Vasfî'nin hayat hikâyesi ele alınırken şöyle geçmektedir:

“Merhûm hâl-i hayâtında gâyetde za'îf-endâm ve ‘arz-ı marazdan her zamân mübtelâ-yı emrâz u eskâm ve behre-i sıhhatden bî-nasîb ü nâkâm idi. ... عَيْشُ الْمَرِيضِ نَزْعُ الرُّوحِ mazmûnınca hayatından memâtın tercih ederdi ve fevt oldu diyü iki günde bir der-i devlete mevte haberi giderdi.” (Canım, 2000: 564)

2.2.1.8. (قُلُوبُ الْأَحْرَارِ قُبُورُ الْأَسْرَارِ) *kulûbu 'l-ahrâr(i) kubûru 'l-esrâr(i)* (El-Havârizmî, 2003: 1/120): “Hür kişilerin kalpleri sırların mezarıdır.” anlamına gelen bu mesel Amasyalı Hızrî’den söz edilirken şöyle yer alır:

“*فَهْوَاسِنْجَا أُولَى الْعِلْبَابَا كَتْمِ الرَّازِ وَ مَنَافِي السِّرِّ نِيَّازِ* beyânında bu birkaç ebyât-ı hayat-me ‘âb anun Âb-ı hayât nâm kitâbındandır.” (Canım, 2000: 247)

2.2.1.9. (لَا فَكْرَ أَشَدُّ مِنَ الْجَهْلِ) *lâ fakra eşeddu mine 'l-cehl*, (ez-Zemahşerî, 1992: 3/451) “Cehaletten daha şiddetli fakirlik yoktur.”: Hadis kaynaklı olup zamanla mesel özelliğini kazanan bu mesel tezkirede şu şekilde geçmektedir:

“*Ve şol ki libâs-ı fazl u 'irfân ve siyâb-ı ma 'ârîf ü hakikat-ı insândan 'ûr u 'üryândur* hezârân siyâb-ı mülevven ile müzeyyen olsa behâyim-i hâyim ile yeksândur ve ne kadar mâl-ı vâfiri ve câme-i fâhîri olsa *لَا فَكْرَ أَشَدُّ مِنَ الْجَهْلِ* iktizasınca ‘inde ‘l-irfân müflis ü bî-kes ve dîn u ahasstur. Mâl ü mansıbı ana fazl virmez ve câh u celâli pâye-i ma ‘rifetün kem-pâyesine irmez. Kt’a:

Cehle benzer cihânda fakr olmaz
Katı yohsul cihânda câhildür” (Canım, 2000: 99)

2.2.1.10. (لِكُلِّ جَدِيدٍ لَذَّةٌ) *li-kulli cedîdin lezze(tun)* (El-Meydânî, 1995: 2/251): “Her yeninin tadı vardır.” manasındaki bu mesel, tezkirede Şeyhi hakkında bilgi verilirken şöyle geçmektedir:

“*Eş ‘ârî dahî mahall-i medhdür ne sezâ-yı [selb] ü kadhdür amma لِكُلِّ جَدِيدٍ لَذَّةٌ* fehvâsınca her zamânda ki bir nev-peydâ zuhûr ide esnâ-i nâsda mer î ve mergûb olup köhneler kadr ü rağbetden düşer.” (Canım, 2000: 341)

2.2.1.11. (مُجَالَسَةُ الْأَحْدَاثِ مُفْسِدَةٌ لِلدِّينِ) *mucâlesetu 'l-ahdâsi mefsedetü 'd-dîn*, “Çocuklarla oturup kalkmak dini bozar.”:

“*Rıyâzî-i Üskübî: ... tebâdür iden budur ki muşârun-ileyhün ekser mu 'âmele ve musâhabeti nev-hâste ve nev-heves civânlar ile olmagın* *مُجَالَسَةُ الْأَحْدَاثِ مُفْسِدَةٌ لِلدِّينِ* muktezasınca anların meyl ü hevâsına kemâl-i ittibâ’ u inkıyâd itmekle dimâğ-ı zühd ü salâh u felâhın fenâ ve fesâda ve hürmen-ı fevz ü felâhın ilhâd u ifsâda virmiş idi.” (Canım, 2000: 284)

2.2.1.12. (مَنْ صَمَتَ نَجَا) *men samete necâ* (El-Meydânî, 1995: 2/448): “Susan kurtulur.” anlamındaki bu mesel tezkirede iki defa (Canım, 2000: 358, 588) geçmiştir. Bunlardan biri şöyledir:

“*Saffî: ... bakiyye-i ‘ömrünü samt u sükûn ile geçürdi. Ya ‘nî مَنْ صَمَتَ نَجَا* ile hemvâre ‘âmil olup tefekkürî pîşe ve ahvâl-i ‘ukbâyı endişe idindi.” (Canım, 2000: 358)

2.2.1.13. (نِعَمَ الْأَنْبِيَاءُ الْكِتَابُ النَّفِيسُ) *ni ‘me 'l-enîs(u) el-kitâbu 'n-nefis(u)*, “En iyi dost değerli kitaptır”: Kaynaklarda (A. el-Hâşimî, y.y.: 1/343) “الكتاب نعم الأنبياء” şeklinde geçen bu mesel tezkirenin sebab-i telif bölümünde şu şekilde kullanılmıştır:

“*نِعَمَ الْأَنْبِيَاءُ الْكِتَابُ النَّفِيسُ* mefhûmınca fuzalâ-yı selefün mü’ellefâtın elîf-i cân ve musannafâtın enîs-i cinân idinüp bu şiir-i şîrîni hasb-i hâl ü dilde makâl idinmişdüm.” (Canım, 2000: 86)

2.2.1.14. (الْوَحْدَةُ خَيْرٌ مِنْ جَلِيسِ السَّوَاءِ) *el-vahdetu hayrun min celîsi 's-sû’* (İbn Sellâm, 1980: 2/330): “Yalnızlık kötü arkadaştan daha hayırlıdır.” manasındaki bu mesel tezkirenin sebab-i telif bölümünde şu şekilde kullanılmıştır:

“Lâcerem الوحدة خير من جليس السوء mazmûnınca televvüs-i ‘alâyık-ı halâyıkdan el yuyup ve pâ-yı ihtilât u irtibâtı zeyl-i ferâgat ü iltivâya çeküp künc-i ‘uzlet ve kûşe-i ferâg intihâb u ihtiyâr itmişdüm.” (Canım, 2000: 86)

2.2.2. Ahdî’nin Gülşen-i Şu’râ’sı:

2.2.2.1. (خَيْرُ الطَّعَامِ مَا حَضَرَ) Hayru’t-ta’âmi mâ hadar, “Yemeğin en hayırlısı hazır olandır.”

Kaynağına ulaşamadığımız bu mesel tezkirede Şerîfî mahlaslı şairin şiirlerine örnek olarak verilen şu beyitte yer almaktadır:

“Ni’met-i vasla el irmezse yiter hûn-ı ciger
Ey gönül ma’zûr tut **hayru’t-ta’âmi mâ hadar**” (Solmaz, 2018: 194)

2.2.2.2. (الْعُذْرُ مَقْبُولٌ عِنْدَ الْكَرَامِ) el-’özü makbûlun ‘inde’l-kirâm, “Özür büyüklerin indinde kabul edilir.”: Hz. Ali’ye nispet edilen “وَالْعُذْرُ عِنْدَ كَرَامِ النَّاسِ مَقْبُولٌ” mısraından kaynaklanan bu mesel tezkirede Ca’fer Çelebi’nin hayat hikâyesinden söz edilirken şöyle geçmektedir:

“Elân İstanbul kâdîsi olan Kâdî-zâde Efendi’nün dânnişmendidir. Mezkûra ‘arz-ı hüdmetin teyîz itmişler imiş. Bir nîce günden sonra ol hüdmetden ‘azl olmuş. Hasb-i hâli bir kît’a-i bî-misâle nazm kılmış zikr olunur... Ol esnâda bir mikdâr zamân mezkûr efendisünün hüdmetlerine varmadığına binâen **El ‘özü makbûlun ‘inde’l-kirâmi** fehvâsıyla bir kît’a-ı garrâyı terkîm ü imlâ itmiş...” (Solmaz, 2018: 132)

2.2.2.3. (الْغَرِيبُ كَالْأَعْمَى) el-garîbu ke’l-a’-mâ, “Garip kör gibidir.”

Kaynağına ulaşamadığımız bu mesel tezkirede Emrî Çelebi isimli şairin şiirlerinden örnek verilen şu beyitte geçmektedir:

“Garîb geldi çemen-zâre zi-kes sehlâ
Yüzün görmedi **el-garîbü ke’l-a’-mâ**” (Solmaz, 2018: 101)

2.2.2.4. (الْقَنَاعَةُ كَنْزٌ لَا يَفْنَى) el-kanaa’atu kenzun lâ yefnâ, “Kanaat, tükenmez bir hazinedir.”

Kaynaklarda (el-Endülisî, y.y.: 3/14; el-İsbehânî, 1987: 124) “الْقَنَاعَةُ مَالٌ لَا يَفْنَى” lafzıyla kaydedilen bu hadis kaynaklı mesel tezkirede iki kez (Solmaz, 2018: 108, 255) kullanılmıştır. Bunlardan biri şöyledir:

“Mezkûr Kudsi şehri-i mezkûrda anların cem’i-i mühimmât-ı erkânına ve umûr-ı ‘âlî-şânına kâtib-i dîvân olmuş. Ol arz-ı mukaddeslerde tavattun itmişler. **El-kanaa’atü kenzun lâ [yufnâ]** mûcibince künc-i kanâ’atde câme-i tevekküle dâmen-i himmetin çeküp dünyâ-yı dîn için minnet-i dânen çekmeden berî ve bunun gibi nesnelerden geridür.” (Solmaz, 2018: 255)

2.2.3. Âşık Çelebi’nin Meşâ’irü’ş-Şu’arâ’sı:

2.2.3.1. (أَخِرُ الدَّوَاءِ الْكَيِّ) âhiru’d-devâ’i’l-keyy(u) (el-Askerî, y.y.: 1/97): “En son çare dağlamadır.” anlamındaki bu mesel Yavuz Sultan Selim’den söz edilirken şöyle geçmiştir:

“Ve kesb-i fazlda meh gibi giceler çerâğın sabâha çıkaranları seher gün gibi hil’at-ı zerrîn ve tâc-ı gevher-âğîn ihsânıyla hande-rû iderdi. Âhâd-ı nâsdan bir zahm-hürde-i tîg-i sitem yogdı ki cemî’-i ‘âlemden nevmîd olup âhiru **âhiri’d-devâ’i’l-keyyu** diyü ol Keykubâd-nihâdun dârü’ş-şifâ-yı âstânına varup çâk-i dil-i pür-rîşin şerh ide.” (Âşık Çelebi, 2018: 92)

2.2.3.2. (إِذَا جَاءَ الْقَضَاءُ عَمِيَ الْبَصَرُ) izâ câe’l-kazâ’(u) ‘ameye’l-basar(u) (el-Yevsî, 1981: 1/75): “Kaza geldiğinde göz kör olur.” anlamına gelen bu mesel Selîkî hakkında bilgi verilirken şöyle geçmektedir:

“Li-muharririhî:

Kâzî olmuşdur Selikî n'ola a'mâ olsa ger

Çün dimişlerdür izâ câe'l-kazâ 'amye'l-basar” (Âşık Çelebi, 2018: 435)

2.2.3.3 (البَادِي أَظْلَم) *el-bâdî ezlem(u)*, (el-Askerî, y.y.: 1/230; E. el-Hâşimî, 2002: 1/82) “(Kötülüğü) başlatan daha zalimdir (suçludur).”: Kötülüğün kötülükle karşılandığı zaman kullanılan bu mesel tezkirede şöyle kullanılmaktadır:

“*Hayâlî-i Ma'rûf: ... Yahyâ Beg husûsında dahî mecbûrdur ve dahî lâzım geldiği cihetden ma'zûrdur. Hakkâ ki Hayâlî Beg ol hicvlerde mazlûmdur, el-bâdî ezlem idüğü ehl-i hakka ve erbâb-ı insâfa ma'lûmdur. Yahyâ Beg'e Hayâlî Beg'ün agzı dili tokunmaz iken Yahyâ Beg Van seferi esnâsında merhûm pâdşâha bir kasîde ithâf idüp... Hayâlî'ye mezemmeti telmîh ü telvîh itdi.*” (Âşık Çelebi, 2018: 657)

2.2.3.4. (الاعْتِرَافُ بِزُورٍ بِهِ الْاِقْتِرَافُ) *el-i'tirâf(u) yezûlu bihi'l-iktirâf(u)*, “İtiraf etmek kabahati giderir.”: Arapça mesellerle ilgili kaynaklarda (el-Endülisî, y.y.: 3/14; el-Mâverîdî, 1999: 130; el-Meydânî, 1995: 2/31) aynı anlamda olan *الاعْتِرَافُ بِزُورٍ بِهِ الْاِقْتِرَافُ* şeklinde yer alan bu meselin Sultan Selîm'den söz edilirken şu şekilde geçtiği görülmüştür:

“*El-i'tirâfu yezûlu bihi'l-iktirâfu mûcibince ri'âyet-i âdâb-ı edâ-yı du'â muhâl ve ta'dâd-ı a'dâd-ı medh ü senâsı hâric-i mecâldür.*” (Âşık Çelebi, 2018: 87)

2.2.3.5. (أَنْ تَسْمَعَ بِالْمُعِيدِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ) *en tesme'a bi'l-Mu'adiyyi hayrun min en terâh*, (el-Askerî, y.y.: 1/266; İbn Sellâm, 1980: 98) “Mu'aydî hakkında anlatılanları dinlemen, onu görmenden daha hayırlıdır.”: Bir başka deyişle “Davulun sesi uzaktan hoş gelir.” (Yazıcı, 2003: 267) manasında kullanılan bu mesel tezkirede Sıdkî mahlaslı şair hakkında bilgi verilirken geçmektedir:

“*Bunlar cümlesi Monlâ Lutfî-i merhûmun Monlâ 'İzârî Çeng-i hitâyî didüğü gibidir. 'Arab lisânınca en [tesme'a 'l-Mu'îdî] hayrun min en terâh* demekden ta'bîrdür; hep bunlar bî-çâşnî halvâ ve ism-i bî- müsemma kısmındandır hele gedüğü hâlî kalmasun.” (Âşık Çelebi, 2018: 564)

2.2.3.6. (خَيْرُ الْبِرِّ عَاجِلُهُ) (El-Mehdî, 2009: 2/304) *Hayru'l-birri 'âciluh(u)*: “İyiliğin en hayırlısı erken yapılındır.” anlamına gelen bu mesel tezkirede Gubârî hakkında bilgi verilirken şöyle geçmektedir:

“... andan sonra tarîk-i haccda kazâ-yı mahmel-i Şâmî ile teşrîf buyurup *hayru'l-birri 'âciluhu* mûcibince lutf-ı âcilden ceyb ü giribânın dâg-ı fenâdan bedel dînâr-ı surhla toldurup ve feyz-i âcilden mâdâm ki sâkin-i beytü'l-harâm ve âkîf-i emâkin-i Medîne-i 'aleyhi's-selâm ola...” (Âşık Çelebi, 2018: 680-681)

2.2.3.7 (ضَرْبُ الْحَبِيبِ زَيْبٌ) *darbu'l-habîb(i) zebîb(un)*, “Sevgilin vurması kuru üzüm gibidir”: Kaynağını tespit edemediğimiz ve “Sevgilinin vurduğu yerde gül biter.” manasında kullanılan bu mesel tezkirede Livâyî mahlaslı şair hakkında bilgi verilirken şöyle geçmektedir:

“*Be-her hâll bir yılda iki yılda bir bîmâr-hâne kayyumına buluşur darbu'l-habîb zebîb diyü leti lût bilür ve [külli] dâhilin yenfa' diyü ihtikândan çekmez zor.*” (Âşık Çelebi, 2018: 315)

2.2.3.8. (الْعَارِفُ يَكْفِيهِ الْإِشَارَةُ) *el-'ârifu yekfîhi'l-işâra*, “Arife işaret yeter.”: Günümüz Türkçesinde “Arife tarif gerekmez” (Beyzadeoğlu, 2005: 25) şeklinde kullanılıp büyük ihtimal mesel kaynaklarında (el-Meydânî, 1995: 1/230) *الْحُرُّ يَكْفِيهِ الْإِشَارَةُ* şeklinde rastlanan meselden türetilen bu mesel tezkirede Helâkî mahlaslı şair hakkında bilgi verilirken şöyle geçmektedir:

“Gözlerinde za’f-ı basar ve kuvvet-i bâsırasında mahallün fih nazar olduğu sebebeden Monlâ Helâkî’yi erbâb-ı nazar bir bakımda Selmân-ı Sâvecî’ye benzedürler ve bâdî nazarda ‘Ârifî-i vaktür diyü ‘ârifler **el-’ârifu yekfîhi’l-işâra** diyü biri birine göz iderler.” (Âşık Çelebi, 2018: 235)

2.2.3.9. (الْعِلْمُ فِي الصِّغَرِ كَالنَّفْسِ فِي الْحَجَرِ) *el-’ilmu fi’s-sigari ke’n-nakşi fi’l-haceri*: (el-Mehdî, 2009: 1/30) “Küçükken öğrenilen ilim taşta yazı kazımak gibidir.” anlamında olan bu meselin, tezkirenin bir yerinde (Âşık Çelebi, 2018: 94) tamamen geçerken diğer iki yerinde (Âşık Çelebi, 2018: 445, 542) sadece *ke’n-nakşi fi’l-haceri* kısmının bir teşbih unsuru olarak yer aldığı görülmüştür.

“*Ve küberâ-yı şu’arâ-yı kirâmdan ‘ömr-bîn ve umûr-dîdeler şeref-i sohbetleri ni’met bilinüp eş’ârlarından saha’if-i dilde niçe fusûl u ebvâb yazılmışdı ve havâdis-i eyyâm ve tevârih-i enâma vâkıf ‘ârif-i ahvâl ashâb-ı ma’ârif-i cihân-dîde vü çehâ-keşîdeler ülfetleri ganîmet kılınup güftârları **el-’ilmu fi’s-sigari ke’n-nakşi fi’l-haceri** mûcibince yâd-dâşt olmagla sikke mermerde kazılmışdı.*” (Âşık Çelebi, 2018: 94)

“‘Ârif: ... Hakkâ ki levh-i ‘âlemde sikke-i zer ve kulûb-ı erbâb-ı inkâr u istikbârda **ke’n-nakşi fi’l-hacerdûr** ve bir ‘ameli gül peydâ itmişdür.” (Âşık Çelebi, 2018: 445)

2.2.3.10. (الْكَرِيمُ إِذَا خَدَعْتَهُ انْخَدَعَ) *El-kerîmu izâ hade’tehu’n-hade’(a)*, “Onurlu kişiyi aldatırsan o da aldanır.”: “إِنَّ الْكَرِيمَ إِذَا خَدَعْتَهُ انْخَدَعَ” mısraından kaynaklanan (El-Yevsî, 1981: 1/149) bu meselin hayat hikâyesi anlatılan Nişân Bey ile ilgili bir hikâye anlatılırken şu şekilde kullanıldığı görülmüştür:

“...ve ayagında giydiği na’leyn nahlistân-ı Harem hurmâsı kabından örilmiş kabkâbdur diyü ta’rîf ider. Ol büzürgvâr dahı **el-kerîmu izâ hade’tehu’n-hade’a**, mûcibince zâhiren aldanur, harîf gerçek sanup biraz sevinüp kıvanur.” (Âşık Çelebi, 2018: 373)

2.2.3.11. (كَفَى بِالْجَارِ تَأَدُّبًا، وَبِقَلْبِ الْأَحْوَالِ عِظَةً) *kefâ bi’t-tecârubi te’dîben ve bi-tekallubi’l-ahvâli* ‘ızaten, (el-Endülisî, y.y.: 2/277; el-Mâverîdî, 1999: 84) “Tecrübe uslandırmaya kâfidir, olayların değişiminde öğüt vardır.”:

“...gâh hubût u gâh su’ûd gâh nuhûs u gâh su’âd gâh neşîb ü gâh firâz gâh kûtâh u gâh dîrâz gâh cenûb u gâh şimâl gâh evc ü gâh vebâl Rûmili’ni ucdan uca seyr idüp **kefâ bi’t-tecârubi te’dîben ve bi-tekallubi’l-ahvâli** ‘ızaten vefki üzre tecârib-i ticâret-i ahvâle kanâ’at kılmışdum.” (Âşık Çelebi, 2018: 96)

2.2.3.12. (الْكَلَامُ شُجُونٌ) *el-kelâmu şucûn(un)*, “Laf lafı açar”: Meselle ilgili kaynaklardaki (el-Askerî, y.y.: 1/377; el-Endülisî, y.y.: 3/21; el-Meydânî, 1995: 1/197; İbn Sellâm, 1980: 61) meselinin anlamını taşıyan bu söz tezkirede Şâver isimli bir zatın hayat hikâyesi anlatılırken şöyle geçmektedir:

“**El-kelâmu şucûn** mûcibince bu mefhum üzre Başcı-zâde ki râh-ı zarâfetde ayagın çeker ve bezm-i ‘ilm ü ‘irfânda tolusın içer kimesne olmayup müderrislerde ehliyyetle ma’rûf ve fazîletle mevsûfdur.” (Âşık Çelebi, 2018: 593)

2.2.3.13. (الْكَلَامُ يَجْرُ الْكَلَامُ) *El-kelâmu yecurru’l-kelâm*, “Söz sözü açar.”: Kaynağını tespit edemediğimiz bu mesel tezkirede Kemâl Paşa-zâde hakkında bilgi verilirken şöyle geçmektedir:

“... Bir gün yine ol seferde hengâm-ı geşt ü güzerde pâdşâha yanaşup her taraftan müsâhabette feth-i bâb ve ‘arûs-ı tekellüfden ref’-i hicâb olur. **El-kelâmu yecurru’l-kelâme** mûcibince söz bu araya gelür ki pâdşâh buyurur ki ‘acebdür Seydî ‘Alî-zâde Gülistânı Fârsî iken ‘Arabî şerh ider.” (Âşık Çelebi, 2018: 118)

2.2.3.14. (كُلَّمَا تَكَرَّرَ تَقَرَّرَ) *Kullemâ tekerrar(a) tekarrar(a)*, “Tekrarlandıkça daha istikrar bulur.”: Kaynağını tespit edemediğimiz bu mesel, Sultan Selim hakkında bilgi verilirken şu şekilde kullanılır:

“*Kullemâ tekerrara tekarrara mûcibince nesemât-ı simât-ı medâ’ihi ve reşehât-ı sehâb-ı mehâmidî salvet-i rûh ve celvet-i fütûh ile müferrih-i cân ve müferric-i ahzândur.*” (Âşık Çelebi, 2018: 87)

2.2.3.15. (لَا سَائِسَ مِثْلَ الْعَقْلِ، وَلَا حَارِسَ مِثْلَ الْغَدْلِ) *lâ sâ’ise misle’l-’akl(i) ve lâ hârise misle’l-’adl(i)*: “Akıl gibi yönetici, adalet gibi koruyucu yoktur.” anlamına gelen bu mesel tezkirede Yavuz Sultan Selim hakkında bilgi verilirken şöyle geçmektedir:

“*Lâ-cerem ol şâh-ı ‘âdil-dil-i bî-mu’âdil lâ sâyise misle’l-’akli ve lâ hârise misle’l-’adli mûcibi ile hırâset-i şevâri’-i şerâyi’-i dîn ve siyâset-i mütemerridân-ı dalâlet-âyinde bir vech ile mücidd ü muhkem ve râsih ü sâbit-kadem idi...*” (Âşık Çelebi, 2018: 82)

2.2.3.16. (لِسَانُ الْحَالِ أَنْطَقُ مِنْ لِسَانِ الْمَقَالِ) *lisânu’l-hâl(i) entaku min lisâni’l-makâl(i)*: (el-Meydânî, 1995: 1/314) “Hâl dili, konuşma dilinden daha çok şey anlatır.” anlamındaki bu mesel tezkirede Rahmî mahlaslı zat hakkında bilgi verilirken şöyle geçmektedir:

“*Mecmû’a-i nazm eline alsa her beyt dest-i şevk ile giribânın çâk idüp sînesine elifler çeküp noktalar dâg komagla lisânü’l-hâlî entaku min lisâni’l-makâl diyü ‘arz-ı ‘ışk velâ idirdi.*” (Âşık Çelebi, 2018: 588)

2.2.3.17. (لِكُلِّ زَمَانٍ دَوْلَةٌ وَرِجَالٌ) *li-kulli zamânin devletun ve ricâl*, (el-Endülisî, y.y.: 3/14) “Her çağın, kendine has devleti ve devlet adamları vardır.”

“*Kezâlik anlarla mu’âsır olan ve anlardan müte’ahhir olan Âl-i Büveyh ü ‘Gazneviyân ü Sâsâniyân ve Sâmâniyân ve Selçukiyân, Salgûriyân, Eyyûbiyân ve İlhanîyân mülûk-ı megâribe ve umerâ-yı sakâlîbe ve sâ’ir tâ’ife-i saltanat-înâs ber-mûcib-i ve tilke’l-eyyâmu nudâviluhâ beyne’n-nâs ki tantana-i kûs-ı bûs ve debdebe-i tabl-ı havf u hırâs ile her biri sâhib-i nevbet ve li-kulli zamânin devletun ve ricâlun vefkı üzre sâhib-i şevket idi.*” (Âşık Çelebi, 2018: 54)

2.2.3.18. (مَا الْإِنْسَانُ لَوْلَا اللِّسَانُ) *me’l-insân(u) levle’l-lisân(u)*, “Dili olmayınca insan nedir ki?”: Arapça mesel kaynaklarında (el-Bekrî, 1971: 52; el-Meydânî, 1995: 2/291) yer alıp “*Dili olmayan insan, temsil edilmiş bir resimden ve ihmal edilmiş bir hayvandan başka bir şey değildir.*” anlamındaki “مَا الْإِنْسَانُ لَوْلَا اللِّسَانُ إِلَّا صُورَةٌ مُمَثَّلَةٌ أَوْ بَيْمَةٌ مُهْمَلَةٌ” meselin bir parçası olan bu söz tezkirenin mukaddime bölümünde destekleyici mahiyette şu şekilde geçmektedir:

“*Terennümât-ı mutrib-i eflâk suhanla nevâ-sâzdur. Terannümât-ı tesbîh-i emlâk suhanla dem-sâzdur. Sipîhr-i dâ’ir suhan terânesine rakkâsdur. Ahter-i sâ’ir suhan dîr-dânesine gavvâsdur. Çün hil’at-ı vahyün tırâzı ve enbiyânun cîlve-i şâhid-i’câzı suhandur. Ma’l-insân(u) levle’l-lisân(u) mûcibince insânun sâ’ir hayvândan mâ-bihi’l- imtiyâzı suhandur.*” (Âşık Çelebi, 2018: 34)

2.2.3.19. (الْمَشْرَبُ الْعَذْبُ كَثِيرُ الرِّحَامِ) *el-meşrebu’l-’azbu kesîru’z-zihâm*, (el-Havârizmî, 2003: 116) “Tatlı su kaynağı çok kalabalık olur.” anlamındaki bu mesele Seyfî Çelebi isimli zat hakkında bilgi verilirken şöyle yer verilmiştir:

“*...ve [meşrebü’l-’azbi] kesîru’z-zihâm mûcibince hâmesi ki nâvdân-ı zülâl-i fazl u ifzâl ve devâtı ki süfîre-i mâ’ide-i sefere-i ‘ilm ü kemâldür. Anlara hayâlât-ı leb-i dil-ber vasfında olan gazelleri ilmâm-ı zayfîdür.*” (Âşık Çelebi, 2018: 442)

2.2.3.20. (مَنْ أَشْبَهَ أَبَاهُ فَمَا ظَلَمَ) *men eşbehe ebâhu fe-mâ zalem*: (el-Askerî, y.y.: 2/244; E. el-Hâşimî, 2002: 1/240; El-Meydânî, 1995: 2/300) “Babasına benzeyen zalim değildir.”

manasına gelen bu mesel tezkirede iki defa (Âşık Çelebi, 2018: 186, 476) kullanılmıştır. Bunlardan biri şöyledir:

“İlmî: ... *Ve çün Remzî Çelebi gibi şâ'ir-i sâhire ferzenddür, lâ-büdd sâ'ir fezâ'ilinden gayrı rütbe-i suhanverî ve şî'âr-ı şâ'irîde pâyesi bülenddür. Egerçi 'ulûm-ı külliyye ve fûnûn-ı celiyyelerine nisbet anı şî'r ile tavsîf âftâbî şî'ri ile ta'rîfdür ammâ çün gâhî **men eşbehe ebâhu fe-mâ zaleme** mûcibince şî're tenezzül iderler ve azmâyiş-i tab' idüp mûnâsib-i hâl ceste ebyât nazm idüp ekser Fârsî dirler.*” (Âşık Çelebi, 2018: 476)

2.2.3.21. (مِنْ شُبِّ إِلَى دُبِّ) min şubbe ilâ dubbe, “Gençlikten ihtiyarlığa kadar.”: “Gençken bastona dayanarak yürüyene (yani ihtiyar olana) kadar beni yordun.” anlamındaki (أَعْيَيْتَنِي مِنْ شُبِّ إِلَى دُبِّ) (el-Askerî, y.y.: 1/53; el-Meydânî, 1995: 2/7; İbn Sellâm, 1980: 122) meselinin bir parçası olan bu söz tezkirede Kadîrî Efendi isimli zat hakkında bilgi verilirken şöyle kullanılmaktadır:

“*Bu cümle ile me'ârib ü menâsib u merâtibden ferâgat ve ihtiyâr-ı kûşe-i 'uzlet idüp tûşe-i sedd-i ramak ile kanâ'at itmiş idi. Musâhabeti vü mülâzemeti Kadîrî Efendi'ye mahsûs ve mahabbeti ana 'alâ vecî' l-hulûs idi. Fakîrûn vâlidî ile **min [şebbin] ilâ [debbin]** hem-sebak-ı mekteb ve şerîk-i tahsîl-i 'ilm ü edeb oldukları sebebden bu bendeye 'amm ve şefkati pederden e'amm mesâbesinde idi.*” (Âşık Çelebi, 2018: 574-575)

2.2.3.22. (مَنْ نَجَا بِرَأْسِهِ فَقَدْ رَاحَ) men necâ bi-re'sihi fe-kad rabih(a): (E. el-Hâşimî, 2002: 1/238; el-Meydânî, 1995: 2/299; İbn Sellâm, 1980: 249) “Kim başını kurtarırsa kazanmış olur.” anlamındaki bu mesel Tezkirede Gubârî hakkında bilgi verilirken şöyle geçmektedir:

“*Sultan Bâyezîd'ün hurûcî zemânında mukâbeledde vü mukâteledde bile yanında bulunup tecârib-i ticâret-i tehârûbden ancak **men necâ bi-re'sihi fe-kad rabihâ** sevdâsına zafer bulup...*” (Âşık Çelebi, 2018: 680)

2.2.3.23. (الْوَلَدُ يُشْبِهُ الْخَالَ) el-veledu yuşbihu'l-hâl, “Erkek çocuk dayıya benzer.”: Kaynağını tespit edemediğimiz bu meselin tezkirede iki defa (Âşık Çelebi, 2018: 162, 173) kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan biri şöyledir:

“*Emîrî-i Sâni: ... Nesebde Hâşimî'dür ve hâher-zâde-i Seyyid Hâşimî'dür. Lâ- cerem Hâşimî olmağla belâgat u fesâhate vârisdür ve tâyesi Hâşimî olduğu sebebden **el-veledu yuşbihu'l-hâl** mûcibince bu teşebbüh şî'r söylemege bâ'is-i hâdisdür.*” (Âşık Çelebi, 2018: 162)

2.2.4. Kınalızâde Hasan Çelebi

2.2.4.1. (أَعْطِ الْقَوْسَ بَارِيهَا) a'ti l-kavse bârihâ, (el-Askerî, y.y.: 1/9; E. el-Hâşimî, 2002: 1/40; el-Meydânî, 1995: 2/19; İbn Sellâm, 1980: 204) “Yayı atıcısına ver.”: Bir başka ifadeyle “İşi ehline bırak.” (Yazıcı, 2003: 287) anlamında kullanılan bu meselin tezkirede şöyle geçtiği görülmüştür:

“*Meylî: ... El-hakk mahrûsa-i mezbûra cenâb-ı fezâ'il-i mevfûra taklîd olundukda zemâne vuz'ü's-şeyi fî [mahalle] sûretini fî'l-hakîka müşâhede idüp devâm-ı devlet-i ebed-peyvendelerine istidlâl eyledi ve sipihr-i devvâr **[i'ti] l-kavse bârihâ** ma'nâsını bî-şübhe vü mirâ mu'âyene idüp istimrâr-ı sa'âdât-ı zât-ı me'âlî-medârlarına câzim ü âzim oldı.*” (Hasan Çelebi, 2017: 825)

2.2.4.2. (الْحُكْمُ لِمَنْ غَلَبَ) el-hukmu li-men galeb(e), “Hüküm galip gelenindir”:

Arapça mesel kaynaklarında (el-Havârizmî, 2003: 127; el-Meydânî, 1995: 2/385) rastladığımız ve “İnsanlar galip gelenin peşinden gider.” anlamına gelen “النَّاسُ أَتْبَاعُ مَنْ غَلَبَ” meselinden türetildiğini düşündüğümüz bu meselin tezkirede “...Kur'ân-ı vâzihü'l-burhân-ı samedânî 'asr-ı belâgatda âsmân-ı kudret ve bârgâh-ı 'azâmetde nâzil olup şeb-i zulemânî-i

cehâleti nûrânî itdükde fusahâ-yı ‘Arab el-hükmü li-men galebe diyüp kasâ’id-i seb’a-i mu’allakayı der-i Ka’be-i mu’azzamadan indürmüşler.” (Hasan Çelebi, 2017: 75) şeklinde geçtiği görülmüştür.

2.2.4.3. (رَجَعَ بِخُفْيٍ حُنَيْنٍ) *race’a bi-huffey huneyn*, (el-Meydânî, 1995: 1/296; el-Yevsî, 1981: 3/50) “Huneyn’in iki çizmesiyle döndü.”: Bir işten hüsrânla geri dönenler için kullanılan (Yazıcı, 2003: 191) bu mesel tezkirede İzârî hakkında bilgi verilirken şöyle geçmektedir:

“....merhûm-ı merkûm Mekke-i müşerrefede -Şerrefehu’llâhu Te’âlâ teşrîfen- kâdî iken ba’z-ı vakâyî’ ü havâdis sebebi ile (Hazret)-i Mevlânâyı târik olmuş idi. Âhir ber-fehvâ-yı **race’a bi-huffey [huneynîn]** diyâr-ı Rûma ‘avdet ü ric’at idüp niçe zemân bu belâyla ser-gerdân bevâdî-i mihnet ü ahzânda hâ’im ü hayrân iken merhûm Hasan Beg Efendinün hüsn-i iltifâtına mazhar olup...” (Kınalızâde Hasan Çelebi, 2017: 552)

2.2.4.4. (الْعَوْدُ أَحْمَدُ) *el-’avdu ahmedu*, (el-Askerî, y.y.: 2/41) “Geri dönmek övgüye daha değerlidir.”: “Bir işe başlamak övgüye değer bir şeydir, yeniden başlamak ise daha çok övgüye değer bir şeydir” (Yazıcı, 2003: 101) anlamına gelen bu mesel tezkirede Şemsî Paşa’nın hayat hikâyesi anlatılırken şu şekilde yer alır:

“El-kıssa merhûm Sultân Selîm-i Sâni (Hazret)leriyle merhûm-ı merkûmun ‘âlem-i tufûliyyetden hukûk-ı sâbıkası olmanın vâris-i mülk-i Süleymânî ve serîr-ârâ-yı taht-ı Hâkânî oldukda mülâzım-ı huddâm-ı bârgâh-ı felek-mekânı olmağa fermânı olmuş idi. Binâ’en-’aleyh **[el-’avd Ahmedî]** diyüp cânib-i Dârü’s-saltanatü’l-’aliyyeye ‘avdet ü mürâca’at itdükde mukarreb-i Hazret-i Sultânî olup ...” (Hasan Çelebi, 2017: 476)

2.2.4.5. (مَا كُلُّ مَا يَتَمَنَّى الْمَرْءُ يَدْرُكُهُ) *mâ kullu mâ yetemenne’l-mer’u yudrikuhu*, “İnsan, her temenni ettiği şeye kavuşamaz.”: (Sâhib b. Abbâd, 1965: 63) Ünlü Arap şairi Mütenebbî’ye ait bir şiirden kaynaklanan bu mesel Kâmî Efendi’nin hayat hikâyesi anlatılırken şu şekilde geçmektedir:

“Lâkin ol makûle belâyâ mübtelâ olmakdan maksûd aslı ve bu gûne kazâyâ rızâ virmekden murâd-ı küllî fakr u fâka ıztırârından bir mikdâr halas olup iktisâb-ı gınâ vü yesâr ve tahsîl-i dirhem ü dînârdur. Ammâ ber-fehvâ-yı **mâ küllü mâ yetemennâ’l-mer’u yudrikuhu** ol ma’nâ dahî hâsıl olmayup...” (Hasan Çelebi, 2017: 710)

2.2.4.6. (مَنْ قَرَعَ الْبَابَ وَلَجَّ وَلَجَّ) *men kar’a’l-bâbe ve lecce velc*, (el-Yevsî, 1981: 1/29) “Kapıyı çalıp ısrar eden kimse (eve) girer.”

Israr etmenin önemini vurgulamak için kullanılan bu mesel tezkirede şöyle geçmektedir:

“Lem’î ... tarîk-i merkûmun şedâ’id ü metâ’ib-i bî-hadd ü rukûmını çekmiş ve tohm-ı emel ü recâyı zemîn-i nâ-murâdîde ekmiş idi. Âhir ber-fehvâ-yı **men kar’a’l-bâbe ve lecce [ve lucce]** hezâr ikdâm u lecc ile sâhib-kırân-ı zemân merhûm Sultân Süleymân Hânun hâcesi Hayrû’d-dîn Efendinün âstân-ı refî’ine dâhil oldukda halka-misâl bâb-ı felek-menâlinde zâ’il olmayup...” (Hasan Çelebi, 2017: 732)

2.2.5. Beyânî Tezkiresi

2.2.5.1. (إِذَا جَاءَ نَهْرُ اللَّهِ بَطَلَ نَهْرُ مَغِيلٍ) *izâ câ’e nehru’llâhi batale nehru Ma’kil*, (el-Meydânî, 1995: 1/88) “Allah’ın nehri geldiği zaman Ma’kil’in nehri hiç olur.”: Allah bir konuda hükmünü verdiği zaman O’ndan başkasının hükümsüz olduğunu ifade etmek için kullanılan bu mesel tezkirede Bâkî hakkında bilgi verilirken şöyle geçmektedir:

“Evâ’il-i hâlinde hâlden hâle intikâl idüp gâh zâtında olan fazl u kemâl muktezâsıyla müreffehü’l-hâl olup ve gâh hussâd-ı bed-fi’âlün mekâ’idi sebebiyle münkesirü’l-bâl olup bi’l-

âhire جاء نَهْرُ اللَّهِ بِطَلِّ نَهْرٍ مَغْتَلٍ hasebiyle cümle mekâ'id-i hussâd bâtil olup sadr-nişîn-i fuzalâ olmuştur." (Beyânî, 2017: 37)

2.2.5.2. (مَا لَا يُدْرِكُ كُلُّهُ لَا يُتْرَكُ كُلُّهُ) *mâ lâ yudreku kullh(u) lâ yutreku kullh(u)*: (el-Mâverdi, 1999: 9) "Bütünüyle elde edilmeyen şey tamamen terk edilmez." manasına gelen bu mesel tezkirenin mukaddime bölümünde Hasan Çelebi tezkiresinden bahsedilirken şu şekilde yer alır:

"Hakka ki hüsn-i edâ ve lutf-ı inşâ ile bir cerîde-i dil-küşâ ve mecmû'a-i ferah-fezâdur ki kalbe safâ ve câna gıdâ hâsıl olur. Bu eyyâmda bir nüshası âriyyet-i tarikle râkımü'l-hurûfun eline düşüp mütâla'asından safâlar kesb idüp bi-temâmiha yazmaga vaktüm müsâ'ade itmemegin مَا لَا يُدْرِكُ كُلُّهُ لَا يُتْرَكُ كُلُّهُ fehvâsıyla ceste ceste şu'arânun meşhûr olanlarını ve şi'rlerinin el-sine-i nâsda şöhret bulanlarını yazup gayrısın tayy itmekle ve vasfların telhîs itmekle gûyâ bir kitâbdan bir risâle ahz eyledüm." (Beyânî, 2017: 11)

2.2.5.3. (مَنْ سَبَقَتْ لَهُ الْعِنَايَةُ لَمْ تَضُرَّهُ الْجِنَايَةُ) *men sebekat lehu'l-'inâye(tu) lem tedurrahu'l-cinâye(tu)*, "Kendisi için önceden inayet takdir edilmiş olan asla zarar görmez.": Kaynağını tespit edemediğimiz bu mesel tezkirede Sultan Murad hakkında bilgi verilirken şöyle geçmektedir:

"... şeyhi ve mürîdi ve mürşidi olan kimesneler dahı sen vâsıl-ı Hakk oldun مَنْ سَبَقَتْ لَهُ الْعِنَايَةُ diyüp ve bi'l-cümle sığâr u kibâr nisâ vü ricâl tahsîl-i mâlâ iştigâl üzre oldılar diyü bu mertebe ile dahı kalmayup ve bu kadar malla kanâ'at gelmeyüp müdebbirân-ı memâlik olanlar ticâret semtine sâlik olup taşradan İstanbula gelen zahîreyi ashâb-ı devlet ve erbâb-ı miknet alup der-mahzen itmekle ve kimini dahı mîrî için alup behâları virilmemekle âlemi kaht u galâ bir mertebe ihâta vü istilâ eyledi..." (Beyânî, 2017: 19)

2.2.6. Kühü'l-Ahbâr

2.2.6.1. (الْقَاصُّ لَا يُحِبُّ الْقَاصَّ) *el-kâss(u) lâ yuhibbu'l-kâss(a)*, (es-Se'âlibî, 1981: 170) "Hikâyecî (başka) hikâyeciyi sevmez.":

"Eflâtûn: ... Elkas Mîrzâ Rûma geldükde bile gelüp kâtibi ve şâ'iri nâmına olmagın şu'arâ-yı Rûm miyânında şöhret bulmak kasdını kılup ol târîhde şâh-nâme-gûy-ı sultânî olan 'Ârif Çelebi merhûma husûmet peydâ kıldı. Her nazmina dahl itmegın mültezim olup الْقَاصُّ لَا يُحِبُّ الْقَاصَّ fehvâsınca 'Ârif-i mezbûrun 'Acemzâdeligine binâ'en devletine buhl u garaz eyledi." (Gelibolulu Mustafa Âlî, 2017: 111)

2.2.6.2. (اللَّيْلَةُ حُبْلَى) *el-leyletu hublâ*, "Gece gebedir": Kaynaklardaki (es-Se'âlibî, 1981: 242) "Geceler gebedir. Ne doğacağı bilinmez." anlamına gelen "لَيْسَ يُدْرَى مَا تَلَدُ" meseline işaret eden bu söz, tezkirede hayat hikâyesi anlatılan Niyâzî'nin şiirlerine örnek verilen şu beyitte yer almaktadır:

"Zülfün gicesinde başuma gün toga bir gün
Tahkik ise ger nükte-i *el-leyletü hublâ*" (Gelibolulu Mustafa Âlî, 2017: 32)

Sonuç

XVI. yüzyılda kaleme alınmış yedi şair tezkiresini tek tek tarayarak 134 defa kullanılan 73 farklı Arapça meselin tespit edilip incelendiği bu makaleyle Arapça mesellerin başta tezkireler olmak üzere klasik Türk edebiyatının mensur metinlerindeki yeri ve önemine dikkat çekilmiştir.

Tezkireleri süslemek, az sözle çok şey anlatmak, fikirleri pekiştirmek ve söylemek isteneni daha açık ve akıcı bir biçimde ifade etmeyi sağlayan Arapça mesellere yer verilmesinin, tezkire yazarlarının hüner ve maharetlerini sergilemek ve gerçek münşide bulunması gereken özelliklerin kendilerinde bulunduğunu ispatlamak istemelerinden kaynaklandığı düşünülen bu makalede; yedi tezkire arasında en fazla mesel içeren tezkirenin 47 ile Aşık Çelebi'nin

Meşâ'irü'ş-şu'arâ'sı, en az mesel içeren tezkirenin 4 ile Sehî Bey'in *Heşt-Bihişt* isimli tezkiresi olduğu ortaya konmuştur.

İlgili tezkirelerde farklı biçimlerde kullanıldığı görülen Arap mesellerinin zaman zaman değişikliğe uğratarak veya manen kullanılması ya tezkire yazarlarının meselleri kaynaklara müracaat etmeksizin ezberinden kullanmasına ya da meselin, tezkire yazarının yaşadığı dönem ve bölgede bu şekilde kullanılmasına bağlanmıştır.

Son olarak, tezkirelerde mesellere yer verildiğinden metinde teşbîh, irsâl-i mesel ve mezheb-i kelâmî sanatları oluşmuştur. Dolayısıyla tezkire yazarlarının Arapça meselleri bağlama oldukça uygun yerlerde kullanmayı başardıklarını söylemek yerinde olur.

Bilgi Notu ve Teşekkür

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Taslak hâlindeki makalemi okuyup titiz düzeltme önerilerinde bulunan sayın Prof. Dr. Sadık YAZAR hocama ve Şeymanur ATA'ya teşekkür ederim.

Kaynakça

- Âşık Çelebi, P. M. (2018). *Meşâ'irü'ş-şu'arâ*. F. Kılıç (Haz.), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Beyânî, C. M. (2017). *Beyânî tezkiretü'ş-şu'arâ*. A. Sungurhan (Haz.), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Beyzadeoğlu, S. (2005). Durub-ı emsal-i Osmaniyye'de Türkçe ile birlikte Arapça, Farsça ve Fransızca'da ortak kullanılan atasözleri ve deyimler. *İlmî Araştırmalar*, 19, 23-33.
- Canım, R. (2000). *Latîfî Tezkiretü'ş-şu'arâ ve tabrisatü'n-nuzemâ (inceleme-metin)*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Canım, R. (2013). Latîfî tezkiresi'nde dil ve üslûp. *Journal of Turkish Studies*, 8(13), 1779-1784.
- Durmuş, İ. (2000a). İnşâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (334-337. ss.), 22, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Durmuş, İ. (2000b). İrsâl-i mesel. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (450-451. ss.), 22, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- El-Âmilî, M. B. (1998). *El-keşkûl*. M. Nimrî (Ed.), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- el-Askerî, E. H. (y.y.). *Cemheretu'l-emsâl* M. İbrahim, A. Katameş (Ed.), Dâru'l-Fikir.
- El-Bekrî, E. U. A. (1971). *Faslu'l-makâl fî şerhi kitâbi'l-emsâl*. İ. Abbâs (Ed.), Muessesetu'r-Risâle.
- El-Endülisî, İ. A. A. (y.y.). *El-'ikdu'l-ferîd*. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- El-Haşimi, A. (y.y.). *Es-sihru'l-halâl fî'l-hikemi ve'l-emsâl*. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- El-Hâşimî, A. (1969). *Cevâhiru'l-edeb fî edebiyâtı ve inşâ'î lugâti'l-Arab*. El-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kubrâ.
- El-Hâşimî, E. Z. (2002). *El-emsâl*. Dâru Saduddin.
- El-Havârizmî, M. A. (2003). *el-Emsâlu'l-muvellede*. M. el-A'racî (Ed.), El-Mecma'u's-Sekâfî.

- El-Himsî, İ. (1905). *Nuc'atu'r-râ'id ve şir'atu'l-vârid fî'l-muterâdifî ve'l-mutevârid. Mektebetu'l-Ma'ârif.*
- El-İsbehânî, E. (1987). *Kitabu'l-emsâl fî'l-hadîsi'n-nebevî.* A. Hâmid (Ed.), Ed-Dâru's-Selefiyye.
- El-Kalkaşendî, E. (1987). *Subhu'l-A'sâ fî sinâ'ati'l-inşâ.* M. H. Şemsuddîn (Ed.), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- El-Mâverdî, A. (1999). *El-emsâl ve'l-hikem.* F. A. Ahmed (Ed.), Dâru'l-Vatan.
- El-Mehdî, H. (2009). *Saydu'l-efkâr fî'l-edebi ve'l-ahlâki ve'l-hikmi ve'l-emsâl.* Vizâratu's-Sekâfe.
- El-Meydânî, E. (1995). *Mecma'u'l-emsâl.* M. Abdulhamîd (Ed.), Dâru'l-Ma'rife.
- El-Yevsî, H. (1981). *Zehru'l-ekem fî'l-emsâli ve'l-hikem.* M. El-Ahdar, M. Haccî (Ed.), Dâru's-Sekâfa.
- Es-Se'âlibî, E. M. (1981). *et-Temsîl ve'l-muhadara.* A. Hulv (Ed.), Dâru'l-'Arabiyye li'l-Kitâb.
- Ez-Zemahşerî, C. M. (1992). *Rabî'u'l-ebrâr ve nusûsu'l-ahbâr.* A. Muhennâ (Ed.), Muessesetu'l-A'lemî li'l-Matbu'ât.
- Gelibolulu Mustafa Âlî (2017). *Künhü'l-ahbâr'ın tezkire kısmı.* M. İsen (Haz.), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Haksever, H. İ. (1996). *Eski Türk edebiyatında münşeâtlar ve nergisî'nin münşeâtı.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İbn Manzûr, M. (1994). *Lisânu'l-Arab.* İ. Yazıcı, A. Teymûr (Ed.), Dâru Sâdir.
- İbn Sellâm, K. (1980). *Kitâbu'l-emsâl.* A. Katamış (Ed.), Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs.
- İbnu'l-Esîr, N. (y.y.). *el-Meselu's-sâ'ir fî edebi'l-kâtibi ve's-şâ'ir.* M. Abdulhamîd (Ed.), El-Mektebetu'l-Asriyye.
- İbnu'l-Hatîb, M. (2002). *Ravzu'l-ahyâr el-muntehab min rabî'i'l-ebrâr.* Dâru'l-Kalem el-'Arabî.
- İnce, Ö. (2007). *İnşâ-i merğûb ve ilm-i inşâ'da müsta'mel lügatler (inceleme-metin).* (Yayımlanmamış doktora tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kınalızâde Hasan Çelebi (2017). *Tezkiretü's-Şu'arâ.* A. Sungurhan (Haz.), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Muhibbî, M. E. (1868). *Hulâsatu'l-eser fî a'yâni'l-karni'l-hâdî 'aşer.* El-Matba'atu'l-Vehbiyye.
- Rababa, R. (2019). *Âsımzâde Hâmid'in şerh-i mezâmînü'l-emsâl'i (inceleme-metin).* (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sâhib b. Abbâd, İ. (1965). *El-emsâlu's-sâ'ire min şî'ri'l-Mutenebbî.* M. Âl-Yasin (Ed.), Mektebetu'n-Nehda.
- Saraç, M. A. Y. (2014). *Klasik edebiyat bilgisi: Belâgat.* Gökkuşbu Yayınları.
- Sehî Beg. (2017). *Heşt bihişt.* H. İpekten, G. Kut, M. İsen, H. Ayan, T. Karabey (Haz.), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Şeyho, R. (1913). *Mecânî'l-edeb fî hadâ'iki'l-'Arab.* Matbaatu'l-Âbâ'i'l-Yesû'iyyîn.

- Solmaz, S. (2018). *Ahdî ve gülşen-i şu'arâ'sı (inceleme-metin)*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Tansel, F. A. (1965). Türk edebiyatında mektup. *Tercüme Dergisi/Mektup Özel Sayısı*, 16(77-80), 386-387.
- Yazar, S. (2007). XIV-XV ve XVI. yüzyıl dîvânlarında Arapça meseller. *Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri (Ankara, 10-15 Eylül 2007) içinde* (1777-1802. ss.).
- Yazar, S. (2011). *Anadolu sahası klâsik Türk edebiyatında tercüme ve şerh geleneği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yazar, S. (2020). Okçuzâde Mehmed Şâhî'nin (1562-1630) Kanûnî devri nişancısı Celâlzâde Mustafa Çelebi'nin (ö. 1567) inşasına yönelik tenkitleri. S. Faroqhi, M. F. Çalışır, M. Ş. Yılmaz (Ed.), *Kanûnî Sultan Süleyman ve Dönemi-Yeni Kaynaklar, Yeni Yaklaşımlar Kitabı* içinde (215-245. ss.), İbn Haldun Üniversitesi Yayınları.
- Yazıcı, N. (2003). *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça atasözleri ve deyimleri*. Rağbet Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

The Arab and Islamic culture and literature are considered essential resources for the classical Turkish literature. Therefore, Turkish literary works that are written at that time, whether poetry or prose, are rich with quotations and indications from the Koranic verses, Sunnah, and poetic verses, and they are also rich with Arabic proverbs. Poets' biographies, written in the sixteenth century, are believed to be the most valid example about the Turkish prose, that is originated in the fourteenth century and developed in the fifteenth century. So, this study aims at showing and ascertaining the Arabic proverbs' importance in the Turkish prose, specifically in the seven books of biographies, by collecting and analyzing those proverbs that are written in Turkish in the sixteenth century. This study involves an introduction, two major parts, and a conclusion. The introductory part shows brief information about prose in the classical Turkish literature and art because a biography is a branch of it. The introduction also indicates how the authors of such books are able to ensure their ideas and deliver them using less words but spontaneously and rhetorically. By using Arabic proverbs, those authors prove their skillful and professional traits in composing art regarding the standards at that time.

*The first part of the study lists the Arabic proverbs; 73 of them are used 134 times. All proverbs and how many times are used in a book, are mentioned and listed in a chart. It has been recognized that the book most used Arabic proverbs is *Mashaer Al-Shuaraa* by Ashiq Aljalabi who used them 47 times, and the book using Arabic proverbs least is *Hisht Bisht* by Sahi Bek who used them four times only. Moreover, this part also explains the way those proverbs are used by giving examples; some of them are mentioned in a way that differs from the way it is originally used in the books of Arabic proverbs and that is mainly attributed to mentioning the proverbs as they are memorized without being checked, or mentioning the proverbs in a way that suits a specific time and place. It is also important to mention the rhetorical arts that prevail out of using Arabic proverbs such as allusion, proverbs, metaphors, and speech along with some examples about each one.*

The second part of the study aims at alphabetically listing the proverbs that are found in the biographies. As a result to the fact that some proverbs are found in more than one book and some of them are found only in one book, this part classifies the proverbs under two sections; the first is the proverbs that are mentioned in more than one book, and the other is the proverbs that are mentioned in only one book. Those proverbs are written both as originally in Arabic letters and in Latin with mentioning its source in Arabic proverb books if it is found. This part also translates those proverbs and briefly explains them with some examples. The conclusion lists the results that the study succeeds to reach.